УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Мајчинство у пенитенцијарном систему: правни и пенолошки аспект извршења казне затвора

(мастер рад)

Ментор:

Проф. др Дарко Димовски

Студент:

Катарина Бошковић
Бр. индекса: 028/25-О

Ниш, 2026

САДРЖАЈ

I. УВОД 1

II.ПОЈАМ И ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЖЕНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА 4

III. УЗРОЦИ ЖЕНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА 6

3.1 Биолошке теорије 6

3.2 Психолошки фактори 7

3.3 Социјално економски фактори 8

3.4 Феминистичке криминолошке теорије 9

IV КАРАКТЕРИСТИКЕ И ОБЛИЦИ ЖЕНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА 11

4.1 „Pink collar“ криминалитет (криминалитет розе оковратника) 12

4.2 Убиство детета при порођају – чедоморство 14

V РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ МУШКОГ И ЖЕНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА 15

VI СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ ЖЕНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА У СРБИЈИ 17

VII ПРАВНИ ОКВИР РЕГУЛИСАЊА ИЗДРЖАВАЊА КАЗНЕ ЗАТВОРА КОД ЖЕНА И ПОЛОЖАЈ МАЈКИ 20

7.1 Бангкочка правила 22

7.2 Закон о извршењу кривичних санкција 26

VIII ПЕНИТЕНЦИЈАРНИ СИСТЕМИ У ЗЕМЉАМА БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ И ПОЛОЖАЈ ОСУЂЕНИХ ЖЕНА 29

8.1 Пенитенцијарни систем у Северној Македонији 29

8.2 Пенитенцијарни систем у Хрватској 30

8.3 Пенитенцијарни систем у Босни и Херцеговини 32

8.4 Пенитенцијарни систем у Црној Гори 34

8.5 Пенитенцијарни систем у Републици Словенији 36

IX ПЕНИТЕНЦИЈАРНИ СИСТЕМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ПОЛОЖАЈ ОСУЂЕНИХ ЖЕНА 37

X МАЈЧИНСТВО У ПЕНИТЕНЦИЈАРНОМ СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И УСКЛАЂЕНОСТ СА БАНГКОЧКИМ ПРАВИЛИМА 41

10.1 Право мајке на одржавање личних односа са дететом током издржавања казне затвора 45

10.2 Право детета на одржавање личних односа са мајком 47
10.2.1 Права детета које није у заводу са мајком 48
10.2.2 Права детета које се налази у заводу са мајком 50
10.3 Положај и права труднице и породиље 51
10.4 Ресоцијализација мајке и очување породичних односа 52
XI ПРОБЛЕМИ И МОГУЋНОСТИ УНАПРЕЂЕЊА ПЕНИТЕНЦИЈАРНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ 55
XII САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ 58
ЗАКЉУЧАК 62
ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ 66
ПОПИС ОСТАЛЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ГРАЂЕ 67
САЖЕТАК 69
SUMMARY 71
БИОГРАФИЈА 73

I. УВОД

Мајчинство само по себи представља сложену и одговорну животну улогу, која подразумева бројне изазове, одговорности и емоционална искуства, док његово остваривање у условима лишења слободе добија додатну димензију сложености. Потешкоће и специфичност мајчинства у пенитенцијарном систему погађа не само труднице, породиље и мајке које негују децу, већ и све друге осуђенице које су мајке, без обзира на узраст њиховог детета. Одвајање од мајке због упућивања на издржавање казне затвора утиче и на дете, и из тог разлога положај осуђених мајки добија посебну димензију.

Специфичности положаја жена у систему извршења кривичних санкција не могу се у потпуности разумети без претходног разматрања феноменологије женског криминалитета. Обрасци испољавања криминалитета жена, друштвене околности које могу допринети њиховом криминалном понашању, као и последице које извршење казне затвора оставља на њихов лични и породични живот, представљају важне полазне основе за разумевање положаја осуђеница.

Истраживање женског криминалитета доприноси бољем разумевању социјалних, економских, психолошких и биолошких околности које утичу на појаву криминалног понашања код жена. Поред тога, ова тема има посебан значај у области кривичноправне политике, имајући у виду потребу за адекватним превентивним мерама, третманом и рехабилитацијом жена учинилаца кривичних дела.

Правни оквир положаја осуђених мајки заснива се на потреби успостављања равнотеже између извршења казне затвора, заштите друштва и остваривања права осуђених жена, уз посебно уважавање права и интереса детета. Правно уређење положаја осуђених мајки мора обухватити све релевантне аспекте мајчинства, укључујући заштиту њихових права, очување породичних односа и стварање услова за остваривање родитељске улоге током извршења казне затвора, уз доследно поштовање права и најбољег интереса детета.

Значајно место у овој области заузимају међународни стандарди. Њихов значај огледа се у истицању потребе за родно осетљивим приступом у поступању са женама лишеним слободе, уз посебно уважавање потреба трудница и мајки, као и последица које затварање може имати на децу. Поред тога, заштита права детета на породични живот и одржавање личних односа са родитељима представља важан нормативни и практични захтев који се мора узети у обзир приликом доношења одлука о положају мајке и детета у условима лишења слободе.

Упркос постојању нормативних гаранција и међународних стандарда, остваривање мајчинства у затворским условима праћено је бројним изазовима. Ограничени смештајни и материјални капацитети, организација живота у установама за извршење казне затвора, тешкоће у одржавању редовних контаката са децом и недовољна доступност појединих облика подршке могу отежати остваривање права осуђених мајки. Због тога је неопходно анализирати не само нормативна решења већ и њихову примену, како би се утврдило у којој мери постојећи систем одговара потребама жена које су мајке и њихове деце.

Посебан проблем у области извршења казне затвора огледа се у чињеници да је пенитенцијарни систем традиционално развијан првенствено према потребама мушке затворске популације, док су специфичности положаја жена дуго биле недовољно препознате. Такав приступ одражава се на организацију затворских установа, услове смештаја, доступност здравствене и психолошке подршке, као и на осмишљавање програма третмана, образовања и професионалног оспособљавања. Иако се жене и мушкарци налазе у истом правном оквиру извршења казне затвора, њихове потребе нису у потпуности истоветне. Посебно се издвајају потребе жена које су трудне, које су се недавно породиле или које имају малолетну децу, јер њихов положај захтева додатну пажњу у погледу здравствене заштите, очувања породичних односа и остваривања родитељске улоге. Због тога је неопходно напустити једнообразан приступ у поступању са осуђеним лицима и развити родно осетљив систем који ће уважавати индивидуалне околности, животна искуства и специфичне потребе осуђеница.

Такође, посебно је важно да се осуђеницама омогући адекватан програм ресоцијализације и постпеналне помоћи. Ресоцијализација и постпенална помоћ представљају значајне елементе процеса извршења казне затвора и припреме осуђених лица

за повратак у друштвену заједницу. Њихов значај посебно долази до изражаја када је реч о женама које су мајке, будући да се оне, након издржане казне, могу суочити са бројним изазовима у погледу поновног успостављања породичних односа, преузимања родитељске улоге, проналажења запослења и обезбеђивања услова за самосталан живот. У том смислу, ресоцијализација не би требало да буде усмерена искључиво на отклањање фактора који су допринели криминалном понашању, већ и на јачање личних и социјалних капацитета осуђених жена за успешно укључивање у друштво

Предмет овог рада јесте анализа мајчинства у пенитенцијарном систему, са посебним освртом на правне и пенолошке аспекте извршења казне затвора над женама које су мајке. Циљ рада је да се сагледа положај осуђеница у нормативном и институционалном оквиру, испита значај међународних стандарда заштите, и укаже на значај очувања породичних односа између мајке и детета током издржавања казне затвора. Поред тога, настоји се да се укаже на основне проблеме са којима се суочава пенитенцијарни систем у обезбеђивању услова за остваривање мајчинства, као и на потребу унапређења постојећих механизама заштите права осуђених мајки и њихове деце.

У раду ће најпре бити размотрене основне карактеристике феноменологије женског криминалитета, након чега ће пажња бити посвећена нормативном уређењу и положају осуђеница у систему извршења казне затвора. Посебно ће бити анализирани међународни стандарди и њихов значај за заштиту специфичних потреба жена лишених слободе, као и право мајке и детета на одржавање породичних односа. На крају ће бити размотрени кључни проблеми пенитенцијарне праксе и могућности унапређења положаја осуђених мајки, полазећи од става да извршење казне затвора не би требало да доведе до неоправданог занемаривања родитељске улоге нити до умањења заштите права и интереса детета

II. ПОЈАМ И ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЖЕНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Женски криминалитет представља посебан облик криминалитета који обухвата кривична дела извршена од стране жена. Иако жене учествују у укупном криминалитету у знатно мањем обиму у односу на мушкарце, женски криминалитет поседује бројне специфичности које га чине значајним предметом криминолошких истраживања. Те специфичности односе се пре свега на узроке криминалног понашања, мотиве извршења кривичних дела, структуру криминалитета, као и друштвену реакцију према женама као учиниоцима кривичних дела.

Дуго времена женски криминалитет није био у довољној мери заступљен у криминолошким истраживањима. Разлог за то налазио се у традиционалном схватању жене као мање агресивне, емотивније и мање склоне противправном понашању[1]. Током историје криминологија је претежно проучавала мушки криминалитет, док су жене често биле посматране као споредни учесници криминалних активности, али и као жртве. Савремена криминологија указује да се женски криминалитет не сме посматрати искључиво кроз биолошке и психолошке карактеристике жена, већ и кроз друштвене, економске и културне околности које утичу на формирање криминалног понашања. Међутим, иако је појава женског криминалитета током историје била недовољно истражена, то не указује нужно да такав криминалитет није постојао. Разлог „не постојања“ женског преступништва током историје лежи у стигматизацији положаја жена у друштву које су посматране као нежнији пол, окренуте мајчинству, брижне, „моралне“ особе, те је такво виђење жене било неспојиво са криминалним понашањем.

Све док се нису појавила феминистичка истраживања, претпостављало се да су теорије родно неутралне, и да се могу применити и на мушкарце и на жене.[2] Тек је кроз развој феминистичке криминологије 1960-их година почело да се истражује женски криминалитет као засебна криминолошка категорија. Тако су се, поред самог узрока

[1] F. Heidensohn, Women and Crime, London, 1985, Macmillan Press, p. 2

[2] С. Константиновић Вилић, Феминистичка криминологија, теоријски оквир о родним обележјима криминалитета, прегледни научни чланак, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 65, стр. 103

настанка женског криминалитета, развијале су се и карактеристике женског криминалитета, теоретичари су кроз своје радове дошли до увида у то која кривична дела жене најчешће врше, развиле су се теорије о заступљености женског преступништва у поређењу са мушким. Пре развоја феминистичке криминологије, мали број теоретичара је био заинтересован за истраживање женског криминалитета, те се доста теорија базирало на теоријама познатих теоретичара као што је нпр. Чезаре Лоброзо који је развио биолошку теорију у свом раду „Женски преступник“ из 1895. године. Међутим, такав приступ и недостатак истраживања женког криминалитета довело је до тога да се женски криминалитет до данашњег дана и даље истражује и да није истражено на нивоу на којем је мушки криминалитет. Та чињеница за собом повлачи низ проблема у виду немогућности превенције криминалног понашања жене, неадекватног санкционисања, неадекватног пеналног и постпеналног третмана итд..

Уопштено, утврђено је да жене најчешће врше имовинска кривична дела, као што су крађе, преваре и проневере, док је њихово учешће у насилничком криминалитету знатно мање у односу на мушкарце. Заступљеност жена као извршиоца кривичног дела је такође знатно мање у односу на мушкарце. Међутим, као и свака друга друштвена појава, у последњих деценија долази до промена у структури женског криминалитета, па се жене све чешће појављују као извршиоци кривичних дела у области организованог криминала, трговине наркотицима и трговине људима. На промену структуре женског преступништва утицале су бројне друштвене промене, попут економске кризе, сиромаштва, незапослености, али и промене друштвеног положаја жена.

Женски криминалитет је често повезан са улогом коју жена има у породици и друштву. Традиционалне родне улоге, економска зависност и социјална ограничења могу значајно утицати на појаву криминалног понашања. У том смислу, поједина криминолошка схватања указују да жене чешће врше кривична дела под утицајем социјалних и породичних околности, док је код мушкараца чешће присутан инструментални и планирани облик криминалног понашања.[3]

[3] Op. Cit.F. Heidensohn et.al. str. 2

Још једна специфичност огледа се у начину друштвене перцепције женског криминалитета. Кривична дела која изврше жене често изазивају снажнију емоционалну реакцију јавности, јер одступају од очекиваних друштвених улога жене као мајке, неговатељице и заштитнице породице. Ова чињеница утиче и на начин на који се жене процесуирају у кривичном поступку.

Све наведене карактеристике указују да је женски криминалитет сложен и вишеслојан феномен који се не може свести на једноставне узрочно-последичне обрасце, већ захтева свеобухватан и мултидисциплинаран приступ у његовом проучавању.

III. УЗРОЦИ ЖЕНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Криминално понашање само по себи представља сложен коцепт, те је немогуће говорити о јединственом узроку таквог понашања. Ако је криминалитет у целини загонетка, онда је још парадоксалнији и необјашњивији развој женског криминалитета (Константиновић – Вилић, Петрушић, 2010 : 323) Постоје разлике међу схватањима узрока женског криминалитета, те је могуће издвојити неколико теорија.

3.1 Биолошке теорије

Прва озбиљнија објашњења женског криминалитета настала су у оквиру биолошких теорија. Представници биолошких теорија су Ломброзо, Амелунксен, Сауер и други, и они су сматрали да су одређене физичке и наследне карактеристике повезане са склоношћу ка криминалном понашању. Тако је Чезаре Лоброзо тврдио да су жене од рођења подређене мушкарцу, да је жена криминалац чудовиште грешно и безочно. Он је такође сматрао да је примитивна жена више проститутка него преступница као и да је проституција жена еквивалента замена за криминалитет жена, а да је мање учешће жена у злочину само привидно јер, када би се случајеви проституције додали бројкама женског злочина, те бројке би достигле и престигле криминалитет мушкараца.[4]

[4] C. Lombroso, G. Ferrero, Des Weib als Verbrecherin und Prostituirte, Hamburg, 1894, p. 408.

Амелунксен је криминалитет жена повезивао је са генеративним процесом код жена (менструација, порођај, климактеријум) који врше значајан утицај на психолошку ситуацију жене и вршење појединих кривичних дела (чедоморство, побачај, крађа по робним кућама).[5]

Биолошким факторима се објашњавао и мањак учешћа жена у вршењу кривичних дела. Заступници ових теорија сматрали су да жене, с обзиром на слабију телесну конституцију, имају мањи ниво хормона андрогена. Међутим, противници ових схватања су истицали да је агресивност могућа без снаге тела, да недостатак физичке снаге замењује примена технике.[6]

У склопу биолошких теорија било је доста теоретичара који су заузели став да је криминалитет жена уско повезан са менструационим процесом, те да жене у време менструације чешће врше кривична дела као што су фалсификовање, увреде, клевете. Представници ових теорија били су Хиршман, Мидендорф, Епс, Коело, Миранда и други. Такође, неки теоретичари су сматрали да је и трудноћа један од узрока криминаног понашања жена.

Биолошка схватања била су критикована и одређени ставови су временом били превазиђени. Ипак, савремена криминологија одбацује став да се криминалитет може објаснити искључиво биолошким факторима, јер је реч о сложеној друштвеној појави на коју утиче велики број различитих околности.

3.2 Психолошки фактори

Психолошке теорије женског криминалитета полазе од унутрашњих психичких стања и особина личности као могућих узрока криминалног понашања. Значајну улогу имају трауме из детињства, породично насиље, емоционална нестабилност, зависности и различити поремећаји личности.

Психолошким факторима се објашњавао криминалитет жена истицањем типичне „женске пасивности“ насупрот мушкој активности, мање агресивности, веће плашљивости, осећања зависности и беспомоћности, веће емоционалности, слабог самопоуздања. Према

[5] Оп.цит.С. Константиновић Вилић, Феминистичка криминологија: теоријски оквир о родним обележјима криминалитета, стр. 119
[6] Ibid., pp. 98-99

психолошким схватањима „женска пасивност“ објашњава мање учешће жена у деликтима који се одликују агресивним нападом и активношћу, женска „тенденција ка непоштењу“ повезује се са релативно великим уделом жена у клеветању, лажном оптуживању и убиствима отровом, велика „женска емоционалност“ пружа објашњење за вршење увреде као сопствене форме напада жена и повежане раздражљивости.[7]

Представник психолошке теорије је Сигмунд Фројд. Он је кроз психоаналитичку теорију тврдио да криминалитет жена произилази из њихове жудње и зависти због тога што не поседују мушки полни орган, те да девијантна жена жели да буде мушкарац и да ће због тога завршити као неуротична.

Такође, кроз изучавање психолошких фактора женског криминалитета, теоретичари су заузели став да се кроз пасивност жена, у поређењу са мушкарцем, која се одликује мањом агресивношћу, веће емоционалности, слабог самопоуздања, жена стабилизује своју психу која је одвраћа од вршења кривичних дела, а то потом објашњава мање учешће жена у деликтима који се одликују агресивним нападом и активношћу.[8]

Посебно је значајна повезаност виктимизације и криминалитета код жена. Многе жене које изврше насилна кривична дела претходно су биле жртве дуготрајног породичног насиља или злостављања. У таквим случајевима криминално понашање често представља последицу дуготрајног страха, психичке трауме и осећаја беспомоћности.

3.3 Социјално економски фактори

Савремена криминологија посебан значај придаје социјалним и економским факторима женског криминалитета. Кроз социолошке факторе као што су средина, породични односи, економски положај и друштвене околности може се објаснити формирање криминалног понашања. Сиромаштво, незапосленост, недостатак образовања и социјална искљученост представљају важне криминогене факторе.

[7] Оп.цит.С. Константиновић Вилић, Феминистичка криминологија: теоријски оквир о родним обележјима криминалитета, стр. 99

[8] С. Константиновић Вилић, Разна теоријска схватања о криминалитету жена, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 24, стр. 122

Кроз социјално-економске факторе, један део теоретичара заузео је став да жене мање врше криминалитет у односу на мушкарце јер су жене великим делом искључене из друштвеног живота те имају мало прилика за вршење кривичних дела.[9]

Сиромаштво се појављује као заједнички фактор који стоји иза многих случајева затварања жена, а бити сиромашан и бити жена ствара двоструки терет (Соломон, 2005:7). Сиромаштво се показало као подстрицајни фактор за улазак у криминал, што посебно важи за жене које су претежно учиниоци ненасилних кривичних дела.[10] Сиромаштво код жена додатно отежава њехову социјализацију и економске прилике, па сиромашне жене чешће врше крађе или преваре, а већ постојећа дискриминација жена – у виду диспропорције прилика на тржишту рада, ограничене социјалне могућности, додатно отежавају њихов положај.

Један од теоретичара и застушника социолошких теорија девијантног понашања жена је Едвин Сутхерланд који је развио Теорију диференцијалне асоцијације. Према његовој теорији, криминално понашање се учи у интеракцијама са другим особама, првенствено унутар интимних, личних група – породица, пријатељи, вршњаци. Он је такође истицао да феномен женског криминалитета искључиво продукт социјалне несамосталности жена и да је он различит унутар различитих култура, држава и региона у државама. Као доказ за ово тврђење Сутхерланд је наводио да у земљама у којима жене уживају највећу слободу и равноправност са мушкарцима стопа женског криминалитета показује тенденцију приближавања стопи мушког криминалитета.[11]

3.4 Феминистичке криминолошке теорије

Феминистичке криминолошке теорије настале су као критика традиционалне криминологије због недостатка родне анализе у сагледавању феноменолошких и етиолошких објашњења криминалитета. Прве криминолошке теорије нису посебно објашњавале криминалитет жена и полазиле су од тога да углавном исти фактори

[9] Ibid.
[10] О. Павичевић, Криминализација маргинализованих жена – прегледни научни рад, Зборник ИКСИ Вол. XXXIX, стр. 61
[11] Оп.цит. С. Константиновић Вилић, Разна теоријска схватања о криминалитету жена, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 24, стр.123

условљавају криминалитет жена и мушкараца, с тим што је у оквиру криминалитета жена више наглашена биолошка и психолошка компонента.[12]

Први радови у окриву феминистичке криминолошке теорије истицали су да еманципација жена и феминизам утичу на пораст криминалитета жена и повећање учешћа жена у извршењу кривичних дела. Међутим, такви ставови су оштро критиковани те је као аргумент дато да је покрет за женска права напросто прелетео изнад незапослених и сиромашних жена и жена које припадају мањинама којима углавном припадају криминалке. Те жене не само да нису добиле већа права и могућности, већ су суочене са још тежом борбом за егзистенцију.[13]

Према феминистичким теоријама, економска зависност жена, дискриминација, породично насиље и ограничене друштвене могућности могу утицати на појаву криминалног понашања. Жене су често изложене двострукој виктимизацији – као жртве насиља и као учиниоци кривичних дела.

Као заступнице феминистичких теорија јављају се и криминолошкиње Дејли и Чезни-Линд. Док критичари феминистичких теорија сматрају да су феминисткиње пристрасне када истичу значај рода и када сматрају да тумачења друштвених појава морају бити родно заснована, Дејли и Чезни-Линд истичу да циљ феминистичких приступа није искучивање мушкараца из проучавања криминалитета, већ да је њихов циљ преиспитивање ранијих теорија уз уважавање искустава и положаја жена, као и третирање жена као равноправних мушкарцима у развоју објашњења криминалног понашања.[14]

Битно је нагласити да се феминистичке теорије криминалитета жена и даље развијају и да не постоји директан одговор на питање „Зашто жене врше кривична дела?“ што је показатељ да је криминалитет жена хетерогена и комплексна појава која се мора изучавати у оквиру посебне научне дисциплине.

[12] Оп.цит.С. Константиновић Вилић, Феминистичка криминологија: теоријски оквир о родним обележјима криминалитета, стр. 100
[13] Ibid., p. 101
[14] Chesney-Lind, Meda: Feminist Model of Female Delinquency, in: Encyclopedia of Criminological Theory, 2010, p. 6

IV КАРАКТЕРИСТИКЕ И ОБЛИЦИ ЖЕНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Истраживајући карактеристике женског криминалитета дошло се до закључка да највећи број жена припада старосној групи између 30-39 година, да већина живи у месту различитом од места рођења, да су најчешће удате мајке, ниске школске спреме, углавном долазе из породица које се карактеришу лошим материјалним стањем, као и да је приличан број жена које су извршиле кривична дела био незапослен или без занимања.[15]

Криминалитет жена није толико разноврстан као криминалитет мушкараца, већ је ограничен на одређена кривична дела, односно одређене форме криминалног понашања.[16] У том смислу, истакнуто је да код жена доминирају имовинска кривична дела, дела против части и угледа, и живота и тела.

Ненасилна кривична дела су често повезана са економским проблемима као што је сиромаштво и социјална несигурност, док насилна кривична дела више представљају одговор на дугогодишње злостављање и породично насиље. Преовлађујуће је мишљење о женском криминалитету као инструменталном којим се решава непосредна потреба или конфликт.[17]

Облик криминалног понашања у коме женски криминалитета парира мушком криминалитету јесте код кривичног дела злоупотребе опојних дрога. Међутим, оно што жене код ове групе кривичних дела разликује од мушкараца јесте висока преваленција казнених дела „без жртве“.[18]

Жене се јављају и као учиниоци кривичних дела против полне слободе, нарочито у области посредовања у проституцији и трговини људима. Иако су жене у овим кривичним делима заступљеније као жртве, у одређеним случајевима оне се појављују и као организатори или посредници у експлоатацији других лица.

---

[15] З. Мршевић, И. Симовић-Хибер, Криминалитет жена – потреба стварања новог криминолошког прилаза - изворни научни рад, Годишњак факултета безбедности, стр. 166

[16] М. Павловић, Трудноћа и материнство у затворским условима – истражни научни рад, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду бр. 3/2007, стр. 502

[17] Оп.Цит.З. Мршевић, И. Симовић-Хибер, стр. 164

[18] И. Белушић, Криминалитет жена – студентски рад, Криминологија и социјална интеграција, ВОЛ 2., стр. 169

Такође је приметан и пораст жена као учиниоца кривичних дела организованог криминала. Њихова улога најчешће није директно извршилачка у смислу насилних радњи, већ се огледа у споредној улози, прикривању незаконито стечене имовине, преносу порука, финансијским трансакцијама или коришћењу друштвених улога ради избегавања сумње органа гоњења. Оваква улога жена у организованом криминалу често је условљена емоционалним односима са мушким члановима криминалних структура или економском зависношћу.

Посебан облик женског криминалитета представљају кривична дела унутар породице. У ову групу кривичних дела спадају чедоморство, занемаривање и злостављање деце, као и различити облици насиља у породици.

Поред већ наведених класичних облика женског криминалитета, савремена криминолошка истраживања указују и на појаву нових видова криминалног понашања код жена, који су последица технолошког развоја и промена у друштвеним односима. У том смислу, све је израженије учешће жена у савременим облицима криминалитета, као што је сајбер криминал, финансијске преваре путем интернета, злоупотреба личних података и друге облике дигиталног криминалног понашања. Иако је њихово учешће у овим делима и даље мање у односу на мушкарце, присуство жена у овој области показује тенденцију постепеног ширења криминалних активности и у дигиталном простору.

Све наведено указује да се женски криминалитет не може посматрати као хомогена појава, већ као сложен скуп различитих облика криминалног понашања који се међусобно разликују по узроцима, начину извршења и последицама. Савремени трендови показују да се традиционална структура женског криминалитета постепено мења и проширује, што захтева континуирано прилагођавање криминолошких истраживања и кривичноправне праксе.

4.1 „Pink collar“ криминалитет (криминалитет розе оковратника)

Термин „pink collar“, односно розе оковратник, популаризовала је *Louise Kapp Howe* 1977. године у својој књизи „*Pink Collar Workers: Inside the World of Women's Work“.* Термин је користила за означавање послова у којима претежно раде жене, као што су секретарски,

административни и канцеларијски послови, настава, здравствена нега и друга занимања која су повезана са пружањем услуга или бригом о људима. Ови послови посматрани су као продужетак традиционалних кућних обавеза и били су обележени нижим зарадама, ограниченим могућностима за напредовање у каријери и мањим друштвеним престижом у поређењу са занимањима која се означавају као „*blue-collar"* („плави оковратници") или „*white-collar"* („бели оковратници").

Међутим, термин „криминалитет розе оковратника" популаризовала је *Kathleen Daly* у свом раду "*Gender and varieties of white-collar crime*" из 1989. године. Према *Kathleen Daly* криминалитет розе оковратника представља подгрупу криминалитета белог оковратника. Оба облика криминалитета обухватају кривична дела која се врше у вези са професионалном делатношћу учиниоца, а најчешће су имовинског карактера, попут преваре, утаје, проневере и фалсификовања. Међутим, основна разлика између ова два облика криминалитета огледа се у друштвеном положају учинилаца и њиховим радним позицијама. Док је криминалитет белог оковратника, према концепцији Едвина Х. Сатерленда (*Edwin H. Sutherland*), повезан са лицима високог друштвеног статуса која кривична дела врше у оквиру своје професионалне делатности, криминалитет розе оковратника карактеристичан је за запослене на нижим и средњим хијерархијским позицијама. Реч је о радним местима која подразумевају одређени степен поверења послодавца у запосленог, као што су секретари, благајници у банкама и продавницама, рецепционери, казино-хостови и конобари. Припадници ових професионалних група могу искористити приступ новцу, финансијским подацима или имовини послодавца ради стицања противправне имовинске користи.

У овом раду претходно је образложено да женски криминалитет није истражен у довољној мери, као и да је проучаван кроз призму мушког криминалитета. Из наведеног разлога, иако је дошло до напретка у родној равноправности, криминалитет розе оковратника се идаље везује за жене и сматра се једним од карактеристичних облика женског криминалитета, без обзира на позицију и статус који иста ужива на послу. Међутим, суштинско обележје криминалитета розе оковратника не представља пол учиниоца, већ његов положај, природа посла и могућност злоупотребе поверења које му је указан. Иако је криминалитет белог оковратника, укључујући и његове подгрупе, који врше мушкарци

учесталији од оног који врше жене и изазива већу друштвену штету, мушки криминалитет не би требало посматрати као „норму“ у односу на коју се криминалитет белог оковратника који врше жене сматра одступањем. Противправна понашања жена требало би истраживати уважавајући њихове специфичности и посматрајући их као засебан предмет проучавања.[19]

4.2 Убиство детета при порођају – чедоморство

Убиство детета при порођају инкриминисано је Кривичним закоником Републике Србије који предвиђа да ће „Мајка која лиши живота своје дете за време порођаја или непосредно после порођаја, док код ње траје поремећај изазван порођајем, казниће се затвором од шест месеци до пет година“.[20]Ово је уједно и једино кривично дело у Кривичном законику Републике Србије код којег је својство учиниоца изричито одређено полом и биолошком улогом – мајком. Такође, ово кривично дело спада у привилегована, односно лакше облике противправног лишења живота, за које закон прописује блажу казну.

Кривично дело чедоморство заступљено је још од давне људске историје, и током векова било је на различите начине инкриминисано. Случајеви убиства тек рођене деце могу се пронаћи на сваком континетну, која су почињена од стране различитих народа, како у сличајевима неразвијених тако и у случају развијених цивилизација. Познати су случајеви и жртвовања новорођених беба у врачарским и магијским ритуалима у више држава, или убијање женске деце која нису имала једнаку вредност са рођеном мушком децом у Кини[21], док је у старој Спарти чедоморство практиковано као део обичајног права где је старешина вршио процену да ли рођени дечак има неке недостатке.[22] Такође, мајке су прибегавале чедоморству када су деца била зачета ван брака, нарочито у случајевима када су биле неудате, услед осећаја стида и страха од осуде околине. Поред друштвених притисака, значајан мотив представљале су и неповољне економске околности, односно немогућност да обезбеде материјална средства неопходна за издржавање детета.

[19] Daly K., *Gender and varieties of white-collar crime,* Criminology volume 27, n. 4, 1989, pp 790.
[20] Члан 116. Кривичног законика („Сл. Гласник РС“ бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019, 94/2024 i 63/2026)
[21] Илић Антанасијевић А., *Чедоморство*, Зборник радова студената докторских студија права, 2016, стр. 133
[22] https://spartareconsidered.blogspot.com/2011/11/infanticide-in-sparta-and-athens.html, преузето дана 01.10.2026. године

У средњем веку, у законодавству Републике Србије, чедоморство је било врло строго кажњено Душановим закоником, а прописана казна била је најстрожа смртна казна спаљивањем.[23]Међутим, развојем медицине, дошло се до закључка да мајка током и непосредно након порођаја може доживети привремене психичке поремећаје који могу утицати на њену способност расуђивања. Из тог разлога, у данашњем законодавном систему убиство детета при порођају се третира као привилеговано дело.

Постоје три привилегујућа елемента дела: објект напада је живо рођено дете без обира да ли је било способно са живот или не, извршилац дела је мајка, а уколико је и друго лице учествовало при извршењу оно не одговарају за ово, већ за друго кривично дело, и, радња лишења живота треба да је предузета у одређено време – за време порођаја или непосредно после порођаја док траје поремећај који је изазван порођајем, односно, потребно је да постоји узрочно-последична веза између предузете радње и психофизичог стања мајке изазваног порођајем.

V РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ МУШКОГ И ЖЕНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Главне разлике између мушког и женског криминалитета представљају обим криминалитета, узроци криминалног понашања, врсте извршених кривичних дела, насилност приликом извршења кривичних дела, рецидивизам али и реакција друштва на учињено кривично дело.

У односу на укупан криминалитет, чак 80-90% чине мушкарци. То значи да се жене ређе јављају као учиниоци кривичних дела и да је њихово учешће, у односу на мушкарце, знатно мање. Мушкарци се чешће јављају у насилним кривичним делима, док жене чешће врше ненасилна кривична дела – неквалификоване облике крађе, преваре, увреде итд.

Што се тиче разлике у узроцима криминалног понашања, а с обзиром на то да је криминалитет код мушкараца много више истраживан, развијено је много више теорија у односу на узроке женског криминалитета, те се код мушкараца као узрок чешће наводе комбинације генетских предиспозиција, социјализације, економских прилика и друштвених

[23] Чл. 96. Душановог законика, 1349. година

норми. Са друге стране, као узроци женског криминалитета чешће се узимају ситуациони фактори, економским проблемима, емоционалним односима и претходном виктимизацијом. Код мушкараца су чешће присутни мотиви стицања моћи, доминације, материјалне користи и статусног доказивања, док су код жена криминална понашања чешже повезана са егзистенцијалним проблемима, емоционалним кризама и утицајем блиских лица.

Још једна важна разлика односи се на степен рецидивизма. Истраживања показују да су жене у просеку мање склоне поновном вршењу кривичних дела у односу на мушкарце, што се делимично може објаснити њиховом већом повезаношћу са породичним улогама и социјалним одговорностима. Међутим, у случајевима када је криминално понашање повезано са зависностима или организованим криминалом, ризик од повратништва се значајно повећава. Фактори ризика рецидивизма који су карактеристични и за осуђене мушкарце и жене су на пример низак образовни статус, незапосленост пре доласка на извршење затворске казне, проблеми са психоактивним супстанцама и проблеми у породичном фукнционисању. Ипак, треба имати у виду да наведени фактори могу имати различит значај за осуђене мушкарце и жене, односно да су исти фактори разика значајни за мушкарце и жене, али да се њихова предиктивна валидност за ове две групе осуђених разликује.[24]

Једна од битних разлика између мушког и женског криминалитета јесте реакција друштва на криминално понашање. Разлика се огледа у томе да када мушкарац почини кривично дело, његове акције се чешће доводе у везу са социјалним стереотипима „мужевности“, као што су доминација или агресивност. Због тога се мушки преступници лакше означавају као криминалци, чиме се учвршћује девијантни идентитет који може подстаћи даље преступничко понашање кроз секундарну девијантност.

Са друге стране, жене које изврше кривична дела често се не етикетирају само као преступнице, већ и као „двоструко девијантне особе“ јер крше и правне и родне норме (Хајденсон, 1985). Овакво двоструко етикетирање може довести до посебно изражене стигматизације, јер се жене процењују у односу на друштвене идеале женствености. На пример, жена осуђена за насилно кривично дело може бити изложена интензивној медијској

[24] В. Петровић Д. Богетић, Процена ризика рецидивизма осуђених жена - прегледни научни рад, Жене у модерном друштву: изазови и могућности, стр.76

пажњи и осуди јавности, при чему се њено понашање представља као одступање од „природне“ улоге жене. То може додатно продубити њену друштвену искљученост и отежати процес ресоцијализације. Pat Carlen (1983) истиче да је овај процес видљив и у третману жена у затворима, које се често суочавају са строжом моралном осудом него мушкарци, иако у појединим случајевима добијају блаже казне.[25]

VI СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ ЖЕНСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА У СРБИЈИ

Према доступним статистичким подацима преузетим од Републичког завода за статистику Србије за 2024. годину, од укупног броја осуђених лица од 24.835, 2.693 су биле жене. То представља учешће жена од 10,84% у односу на укупан криминалитет.

Врсте кривичних дела – Табела 1.

Врста кривичног дела	Укупан број	Жене
КД против живота и тела	1313	83
КД против части и угледа	340	101
КД против имовине	5551	840
КД против здравља и људи	5259	355

Што се тиче облика кривичних дела, приметно је да су жене осуђенице у Србији у току 2024. године извршавале већином сва кривична дела као и мушкарци али у различитим процентима, односно знатно мањим. При томе, највећа заступљеност жена осуђеница је код кривичних дела против части и угледа, против имовине, против здравља и људи, док је присуство жена код кривичних дела против живота и тела свега 6,32% у односу на укупан број осуђених лица за ту групу кривичних дела. Такође, битно је указати на чињеницу да је највећи број осуђеница које су осуђене поводом кривичног дела против живота и тела осуђен за лаку телесну повреду (53 од укупно 83), што представља 63,85%.

[25] Gender and Crime; https://www.uniwriter.ai/criminology/gender-and-crime-exploring-the role-of-labelling-theory/ преузето дана 03.06.2026. године

Присуство жена као извршиоца кривичних дела против части и угледа представља скоро трећину у односу на укупан број осуђених за 2024. годину, односно жене су осуђене у 29.70% од укупног броја осуђених.

У 2024. години 840 жена је осуђено за кривично дело против имовине, од укупног броја од 5551 осуђених. То представља учешће жена од 15.13%. Од тог броја, чак 58,09% је осуђено за неквалификован облик крађе.

Што се тиче кривичних дела против здравља и људи, осуђене жене представљају тек 6,75% од укупног броја, а 83,66% је осуђено поводом кривичног дела неовлашћено држање опојних дрога.

Године осуђених жена – Табела 2.

Године	Број осуђених жена
18-20 година	159
21-24	287
25-29	385
30-39	819
40-49	695
50-59	441
60 и више година	381

Приметно је да долази до пораста у извршењу кривичних дела код жена од 30-39 година, у односу на укупан број од 3258 осуђених жена, 819 је припадало старосној групи од 30 до 39 година, што представља 25,86%.

Радни статус жена осуђеница – Табела 3.

Запослена	Незапослена	Неактивна
1206	671	490

Од укупног броја осуђених жена од 2.693, 1206 је запослено, 671 је незапослено и 490 је неактивно (ученик, студент, домаћица, неспособна за рад, пензионер). То представља 44,78% жена које су у радном односу, 24,91% жена које су незапослене и 18,19% жена које су неактивне.

Брачни статус осуђених жена – Табела 4.

Неудата	Удата	Удовица	Разведена	Непознато
819	931	233	453	257

Према подацима из Табеле 4. највећи број женских осуђеница је био у брачној зајединци, што представља 34,57%, док 30,41% није био у брачној заједници, а 16,82% жена је било разведено.

Степен образовања осуђених жена – Табела 5.[26]

Без школе	Непотпуна основна школа	Основна школа	Средња школа	Виша школа	Висока школа	Непознато
100	220	607	1223	96	222	225

Највећи број осуђених жена у 2024. години имао је завршену средњу школу, оне представљају 45,41% у односу су на укупан број осуђених жена, док су основну завршену школу имале 607 жена, што представља 22,53%. Мањи број жена је стекло више и високо образовање, а том броју парирају и жене без икаквог образовања или незавршене основне школе.

Наведени статистички подаци потврђују поједине ставове изложене у оквиру теоријских објашњења женског криминалитета, пре свега у погледу структуре кривичних дела која жене најчешће врше. Наиме, уочава се да су међу женама најзаступљенија ненасилна и имовинска кривична дела, што је у складу са налазима већег броја

[26] Подаци коришћени за креирање табела су преузети 11.06.2026. године са сајта Републичког завода за статистику Србије: https://publikacije.stat.gov.rs/G2025/Pdf/G20255725.pdf

криминолошких истраживања. Међутим, одређена одступања уочавају се када је у питању степен образовања и радни статус жена учинилаца кривичних дела. Поједине криминолошке теорије полазе од претпоставке да су жене које врше кривична дела чешће незапослене и нижег образовног нивоа, те да су сиромаштво, економска несигурност и ограничене могућности запослења значајни фактори који доприносе криминалном понашању. Међутим, статистички подаци за Републику Србију у 2024. години показују да је највећи број жена учинилаца кривичних дела био у радном односу и имао завршено средње образовање. Такође, највећи број њих налазио се у брачној заједници.

Ради потпунијег и прецизнијег сагледавања феномена женског криминалитета, неопходно је анализирати његово кретање током дужег временског периода. Поред тога, треба узети у обзир и шире друштвене околности које могу утицати на обим и структуру криминалитета. У том контексту, не треба занемарити ни последице глобалне пандемије COVID-19, чији се ефекти на друштвене односе, економске прилике и криминалитет могу осећати и у постпандемијском периоду.

VII ПРАВНИ ОКВИР РЕГУЛИСАЊА ИЗДРЖАВАЊА КАЗНЕ ЗАТВОРА КОД ЖЕНА И ПОЛОЖАЈ МАЈКИ

Извршење казне затвора подразумева ограничење слободе кретања осуђеног лица, али оно не сме довести до неоправданог ограничавања других права која су сваком лицу загарантована законом и међународним правним актима. Циљ санкционисања казном затвора није једино да се осуђено лице физички издвоји из друштва, већ и да се посебна пажња посвети и ресоцијализацији и припреми тог лица за живот на слободи. Стога је приликом регулисања и спровођења казне затвора неопходно успоставити одговарајућу равнотежу између остваривања сврхе кажњавања, заштите основних људских права осуђених лица и адекватног третмана и програма ради ресоцијализације осуђеника. Ово питање нарочито добија на значају када су у питању жене, јер оне, са једне стране, представљају бројчано мању популацију у затворском систему, а са друге стране, јер по својим специфичним потребама захтевају специјализованији третман, што се посебно односи на оне жене које су трудне, породиље или мајке са малом децом.

Као што је претходно наведено у раду, затворски систем и систем издржавања казне затвора дизајниран је у односу на потребе мушкараца, који и чине већину у затворској популацији. Током људске историје, иако је познато да је као средство ограничења слободе затвор постојао још у древној Месопотамији, Кини, Индији, Персији и средњем веку[27], потреба за оснивањем специјалних затвора у којима ће боравити само жене осуђенице препозната је тек у 19. веку. Пре наведеног периода постојале су установе за жене које су биле намењене „преваспитању непослушних“ жена, као што је то била Магдаленина кућа у Шпанији из 1608. године, али и друге установе које су основане под утицајем цркве и које су функционисале као репресивни затвори за жене.

Имајући у виду да је затворски систем за жене почео са развојем тек у 19. веку, положај жена лишених слободе дуго је био уређен према моделу који је првенствено развијен за мушку затворску популацију. Такав приступ подразумевао је примену општих правила извршења казне затвора, без довољног уважавања специфичних потреба жена, које произлазе из њихових биолошких, здравствених, психолошких и социјалних околности. Тек током последњих деценија све више се препознаје неопходност да се положај жена лишених слободе уреди као посебно правно и институционално питање, а не искључиво као изузетак од правила првобитно установљених за мушкарце. Овакав развој приступа указује на потребу за успостављањем правног оквира који, уз очување општих начела извршења кривичних санкција, уважава специфичне потребе жена, а нарочито трудница, породиља и мајки које негују своје дете.

У наставку овог рада фокусираћемо се на Правила Уједињених нација о поступању са затвореницама и извршењу некустодијалних мера према женама извршитељкама, која опширно и детаљно уређују положај и права осуђеница, као и на Закон о извршењу кривичних санкција Републике Србије, међутим, потребно је осврнути се и на друга међународна правила и смернице која уређују права и положај осуђених лица на општи начин, међу којима су Стандардна минимална правила Уједињених нација за поступање са затвореницима из 1955. године, која су 2015. године проширена и уведена су нова правила

[27] Батрићевић А., Кратки осврт на историју затворских система, PrisonLIFE https://prisonlife.rs/kratki-osvrt-na-istoriju-zatvorskih-sistema/ - преузето дана 01.10.2026. године

тзв. Нелсон Мендела правила, Стандардна минимална правила Уједињених нација за мере које не подразумевају лишење слободе – Токијска правила из 1990. године, као и Препорука Савета Европе о европским затворским правилима позната као – Европска затворска правила која је ревизирана 2006. године.

Основни принципи наведених правила почивају на томе да се према свим затвореницима мора поступати на начин који подразумева поштовање њиховог достојанства и вредности коју поседују сва људска бића. [28]Тако се Нелсон Мендела правилима и Европским затворским правилима предвиђа да се правила морају примењивати непристрасно, забрањена је дискриминација затвореника, предвиђено је да сви затвору треба да буду уређени тако да омогућавају реинтеграцију у друштво[29], као и да се разлике између затворског живота и живота на слободи сведу на најмању меру[30], док се Токијска правила усредсређују на примени мера алтернативних институционалном третману и залажу се за што веће учешће локалне заједнице у примени кривичног законодавства.[31]

Наведена правила, међутим, не предвиђају нити препознају потребу да се затворски систем посебно уреди за жене, већ на општи начин уређују и дају смернице за поступање са лицима лишеним слободе. Иако су ова правила потпуна и на адекватан начин прописују и залажу се за основна људска права лица лишених слободе, Бангкочка правила се фокусирају искључиво на положај, потребе и права жена и детета у затворском систему.

7.1 Бангкочка правила

На плану залагања за препознавање специфичних потреба и захтева жена у затворима и унапређење њиховог положаја и претмана у затвору, и уједначавања политика и праксе широм света, кључни корак начињен је усвајањем Правила о поступању са затвореницама и извршењу некустодијалних мера према женама извршитељкама. [32]Први

[28] Др Стевановић И., *Међународни стандарди и национални правни оквир од значаја за унапређење социјалне климе у затворима у Србији* - Оригинални научни рад, LXIV Саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, стр. 61
[29] Препорука Rec(2006)2 Комитета министара државама чланица у вези са европским затворским правилима
[30] Стандардна минимална правила Уједињених нација за поступање са затвореницима – „Нелсон Мендела правила“
[31] Стандардна минимална правила Уједињених нација за мере алтернативне институционалном третману – „Токијска правила“, 1990
[32] Др Стевановић И., Др. Ћопић С., Др. Вујичић Н., *Жене у затвору у Србији: Међународни стандарди, национално законодавство и квалитет живота*, Зборник ИКСИ, 2025, стр. 31

међународни документ који се на свеобухватан начин бави положајем жена у систему извршења кривичних санкција су Правила Уједињених нација о поступању са затвореницама и извршењу некустодијалних мера према женама извршитељкама – познато као „Бангкочка правила“ или „70 правила“, и усвојен је концензусом на Генералној скупштини Уједињених нација децембра 2010. Године. Састоји се од 70 правила која се на свеобухватан начин баве положајем жена у систему извршења кривичних санкција.

У самој преамбули Бангкочких правила истакнуто је да се од доношења Стандардних минималних правила о поступању са затвореницима ниједан други документ није бавио специфичним положајем и потребама жена осуђеница. Препознавањем потребе за успостављањем глобалних стандарда који се односе на посебне аспекте третмана жена лишених слободе и жена починилаца кривичних дела, као и узимајући у обзир низ релевантних резолуција које су усвојила различита тела Уједињених нација – а којима су државе чланице позване да на одговарајући начин одговоре на потребе жена починилаца кривичних дела и жена лишених слободе – ова правила су израђена како би, где је то прикладно, допунила и употпунила Стандардна минимална правила за поступање са затвореницима и Стандардна минимална правила Уједињених нација за мере које не подразумевају лишавање слободе, у погледу третмана жена лишених слободе и алтернатива затвору за жене починиоце кривичних дела.[33] Главни циљ Банкочких правила јесте побољшање положаја жена осуђеница, посебно побољшање исхода за затворенице, њихову децу и њихове заједнице.

Бангкочка правила састоје се од четири одвојена сегмента, унутар којих се на специфичан и детаљан начин уређују положај и права жена затвореница. Први део Банкочких правила односи се на правила опште примене. У овом делу, пажња се посвећује основним принципима, пријему, регистровању, расподели жена осуђеница, личној хигијени, здрављу, безбедности, контакту са спољашњом средином, обуци чувара, и малолетним затвореницама. Као основни принцип издваја се принцип недискриминације те се у Банкочким правилима наводи да ће се приликом примене правила водити рачуна о посебним

[33] Правила уједињених нација о поступању према женама затвореницама и алтернативним мерама за жене учиниоце кривичних дела – „Банкочка правила“, 2010, стр. 5

потребама жена лишених слободе. Удовољавање тим потребама ради постизања суштинске родне равноправности неће се сматрати дискриминацијом.[34]

Што се тиче осталих правила утврђених у првом делу Банкочких правила она су, између осталог, следећа:

- Приликом пријема посебна пажња ће се посветити женама и деци, омогући ће им се позив породици, поука о стручној правној помоћи, омогући ће им се да направе договор око питања где ће дете боравити имајући у виду најбољи интерес детета
- Затворенице ће се, у највећој могућој мери, распоредити у затворе које су близу њиховог дома
- Смештај затвореница треба да има објекте и материјале који ће удовољити специфичним хигијенским потребама жена, те ће им се омогућити бесплатне хигијенске улошке и редовно снабдевање водом
- Затвореницама ће се омогућити редовни здравствени прегледи (преглед на заразне болести, прегледи за ментално здравље, прегледи за одвикавање од зависних супстанци)
- Казна затварања у самицу или дисциплинске изолације не сме се изрицати трудницама, женама са одојчадима и мајкама које доје у затвору. Женама се такође не сме, у дисциплинске сврхе, изрицати казна забране контактирања породице, поготово деце
- Затворенице се требају подстицати да контактирају са својом породицом. Када дете долази у посету у затвору, посета ће се одвијати у окружењу које погодује позитивном искуству посете

Други део Банкочких правила односи се на правила која се примењују на посебне категорије, између осталог посебну категорију чине труднице, дојиље и мајке са децом у затвору. Њихов положај и права уређени су на следећи начин:

- Труднице и дојиље ће добити савете о здрављу и исхрани. Трудницама, деци и мајкама ће се обезбедити адекватна и правовремена исхрана, здраво окружење и

[34] Ibid, стр. 8

могућности за редовну физичку активност. Такође, дојиље ће се подстицати да доје своју децу.

- Одлука о одобравању да дете борави у затвору са мајком која га негује ће се доносити у складу са најбољим интересима детета
- Детету које борави у затвору са својом мајком морају бити обезбеђене континуиране здравствене услуге, као и околина у којој дете одраста мора бити што ближа спољашњој средини
- Одлука да дете напусти затворску установу мора бити донета у складу са дететовим најбољим интересима. Оном детету које је одвојено од своје мајке мора бити обезбеђено да редовно посећује своју мајку, све у најбољем интересу детета.

Трећи део Банкочких правила односи се на мере без лишења слободе, те се издваја Правило 64 које прописује да се предност даје алтернативама затворској казни за труднице и жене са децом о којој се старају, тамо где је то могуће и прикладно, док се затворске казне разматрају у случајевима када је реч о тешком кривичном делу или делу са елементима насиља, односно када жена представља сталну опасност, уз претходно разматрање најбољих интереса детета или деце и обезбеђивање адекватног збрињавања такве деце.[35]

Уређивањем права осуђеница и њиховог положаја на овај начин настоји се да се успоставе заједнички стандарди у поступању према женама лишеним слободе и тиме допринесе свеобухватном унапређењу њиховог положаја. Бангкочка правила, као међународни стандарди за поступање према осуђеницама и примену мера које не подразумевају лишавање слободе према женама учиниоцима кривичних дела, сама по себи не стварају правно обавезујуће норме за државе чланице. Њихова сврха је да државама пруже смернице за унапређивање националних законодавстава и пенитенцијарне праксе, у складу са њиховим правним оквирима, институционалним капацитетима и расположивим ресурсима. На тај начин, Банкочка правила представљају основу за постепено усклађивање и даљи развој пенитенцијарних система намењених женама, уз посебно уважавање њихових специфичних потреба и положаја.

[35] Op. Cit., Правила уједињених нација о поступању према женама затвореницама и алтернативним мерама за жене учиниоце кривичних дела – „Банкочка правила“, 2010, стр. 19

7.2 Закон о извршењу кривичних санкција

Важећи Закон о извршењу кривичних санкција (у даљем тексту: ЗИКС) донет је 2014. године, а измењен је и допуњен 2019. године. Представља основни и непосредни правни оквир којим се уређује положај осуђених лица, укључујући и положај осуђеница у систему извршења казне затвора. Упоређивањем законских решења са смерницама и стандардима садржаним у Банкочким правилима може се уочити да домаћи нормативни оквир у значајној мери обухвата основна питања од значаја за положај жена лишених слободе. Иако је сам Закон у већој мери родно неутралан, ипак садржи и одређене одредбе које су посвећене искључиво женама – трудницама, породиљама и мајкама са децом о којима брину. Како не бисмо цитирали све законске одредбе, у наставку рада посветићемо се одредбама које искључиво регулишу права и положај осуђеница, уз осврт на потенцијална одступања од смерница Банкочких правила:

- Пре свега, предвиђено је да је Казнено-поправни завод за жене полуотвореног типа (чл. 15)
- Прописано је да завод за жене мора располагати посебном опремом за негу трудница, породиља и лечење жена (чл. 24)
- Изричито је предвиђено да се осуђена жена распоређује у Казнено-поправни завод за жене, без обзира на дужину трајања казне затвора, што се разликује од права мушких осуђеника за које је предвиђено да ће се у случају да им трајање изречене казне затвора не прелази једну, а изузетно две године, распоредити у окружни затвор (чл. 50)
- Закон предвиђа и разлоге и трајање одлагања извршења казне затвора, те предвиђа да се осуђеној жени може одложити извршење казне затвора ако је навршила шести месец трудноће или има дете млађе од једне године, а најдуже до навршене треће године живота детета, док је чланом 67. предвиђено да, у случају смрти новорођенчета или детета, одлагање се обуставља када истекну шест месеци од тог дана (чл. 59)
- Предвиђено је да труднице, породиље и мајке које негују децу смештају се одвојено од осталих осуђених жена (чл. 78), као и да исте имају право на исхрану коју им одреди лекар (чл. 82)

- Прописано је да осуђена жена има право на одсуство са рада због трудноће, порођаја и материнства, сходно закону који уређује права из радног односа (чл. 110)
- Одређено је да се трудница ради порођаја пребацује у породилиште (чл. 113)
- Регулисано је да осуђена жена која има дете може задржати дете до истека казне, а најдуже до навршене друге године живота детета, после чега родитељи детета споразумно одлучују да ли ће дете поверити на чување оцу, осталим сродницима или другим лицима. Такође је предвиђено да, када се родитељи не споразумеју или је њихов споразум на штету детета, о поверавању детета одлучује суд надлежан према пребивалишту, односно боравишту мајке у време осуде (чл. 119), као и да осуђена жена која има дете има право на помоћ стручног особља завода, као и да, у одсуству непосредне мајчине бриге, детету се омогућава одговарајући смештај у посебну просторију завода и стручна нега, која одговара стандарду дечијих установа (чл. 120). Наведеним чланом се предвиђа да, порођај осуђене жене, њена нега и смештај и нега детета у заводу су бесплатни

Из свега наведеног намеће се закључак да је положај осуђеница, према слову закона, уређен и у свему у складу са смерницама и стандардима Банкочких правила. Међутим, ипак постоје одређене ствари које, с једне стране, одступају од Банкочких правила, а које нису занемарљиве, и које, с друге стране, нису ни уређене или нису довољно специфичне. С тим у вези, једно од битних одступања огледа се у чињеници да у нашој земљи постоји само једна пенитенцијарна установа за жене – Казнено-поправни завод за жене у Пожаревцу, те не постоји могућност распоређивања осуђеница у завод који је близу њиховог дома. Овакав проблем постоји, не само у Републици Србији, већ и у другим државама као што су – Хрватска, Црна Гора, Словенија, Босна и Херцеговина, Швајцарска итд..

Даље, постоји нормативна празнина што се тиче дисциплинских мера које су предвиђене чланом 159. ЗИКС-а, а од којих је једна од дисциплинских мера упућивање у самицу. Наиме, Законом није предвиђена изричита забрана упућивања труднице, породиље или мајке која негује дете у самицу као што је то предвиђено Правилом 22. Банкочких правила.

Што се тиче недовољне специфичности ЗИКС-а у односу на Банкочка правила, иста се примећују у одредбама које се односе на претрес осуђеног лица. Према члану 21. ЗИКС-а предвиђено је да су припадници службе за обезбеђење овлашћени да врше преглед лица са претресом и прегледом тела. Дакле, ЗИКС уопште не нормира да претрес осуђенице мора обављати искључиво службеница женског пола која је одговарајуће обучена за такве претресе – као што је то предвиђено Правилом 19. Банкочких правила, а такође, не прописује ни алтернативне методе претреса и прегледа тела ради избегавања инвазивних претреса. Следеће, постоји недовољна родна специфичност у погледу одредаба које се тичу здравствене заштите. Иако ЗИКС садржи одређене добре гаранције, Банкочка правила предвиђају да здравствена заштита жена треба да обухвати родно специфичне здравствене потребе укључујући репродуктивно и сексуално здравље, ментално здравље, лечење зависности и последице преживљеног насиља. У том смислу, питања безбедности и адекватног третмана осуђених лица препуштена су Заштитнику грађана који кроз Национални механизам за превенцију тортуре извештава о правилностима поступања и предлаже мере како би се положај осуђених побољшао.

Као што је већ наведено, Закон о извршењу кривичних санкција у многим деловима прати стандарде и смернице Банкочких правила, међутим, имајући у виду да постоје одређене супротности, нормативне празнине или недовољно родно специфичне одредбе, а да је наведени Закон једини који уређује положај осуђеница у пенитенцијарном систему, увиђа се да положај осуђеница није у довољној мери нормативно препознат. Наведене околности указују на потребу за даљим унапређивањем законодавног окрвира, нарочито у погледу специфичних потреба осуђеница и потпунијег усаглашаваања са стандардима утврђеним Банкочким правилима. Битно је указати на чињеницу да, Закон о извршењу кривичних санкција уређење посебних питања везаних за права и положај осуђених оставља – као што су исхрана, посете, здравствена заштита, предаје одредбама Правилника о кућном реду завода који, такође, није у довољној мери родно специфичан, о чему ће бити више речи у делу пенолошког аспекта извршења кривичних санкција.

VIII ПЕНИТЕНЦИЈАРНИ СИСТЕМИ У ЗЕМЉАМА БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ И ПОЛОЖАЈ ОСУЂЕНИХ ЖЕНА

Пенитенцијарни системи земаља бивше Југославије имају одређене заједничке карактеристике, које су у значајној мери условљене заједничким историјским, правним и институционалним наслеђем. Иако су се након распада заједничке државе развијали у оквиру засебних правних поредака, ови системи задржали су сличности у погледу организације извршења казне затвора, положаја лица лишених слободе, остваривања њихових права и спровођења третмана усмерених на ресоцијализацију. Истовремено, међу њима постоје и разлике које су резултат националних законодавних решења и развоја система извршења кривичних санкција.

8.1 Пенитенцијарни систем у Северној Македонији

У Северној Македонији положај осуђених лица уређује „Закон за извршување на санкции („Службен весник РМ“ бр. 2/06, 57/10, 166/14, 33/15, 98/15, 11/16)“, „Кукен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа“ и „Правилник за распоредување, класификација и разместување на осудените лица („Службен весник на РМ“ бр. 173/2011).

Северна Македонија има укупно 11 казнено-поправних установа, међутим, на издржавање казне затвора жене се упућују само у једну, и то у казнено-поправни завод Идризово. У овом казнено поправном заводу постоји посебно одељење за жене где затворску казну издржавају жене са територије читаве Македоније, а које су правноснажно осуђене на казну затвора или малолетничког затвора без обзира на висину казне. Ово одељење физички је одвојено од дела у коме се смештају мушкарци. Одељење се састоји од отвореног и затвореног одељења и располаже са 16 соба, од којих 4 припадају отовреном, 10 затвореном, 1 соба је намењена пријему осуђеница и 1 представља самицу.

У складу са правним оквиром државе, жене имају иста права током издржавања казне затвора као и мушкарци, уз одређена одступања која произлазе из специфичности пола. Наиме, у складу са законским и подзаконским прописима, осуђена жена у Републици Македонији може да затражи одлагање почетка издржавања казне затвора уколико има дете млађе од годину дана или је трудна, а до порођаја је преостало највише три месеца, док у

погледу свих осталих законом прописаних критеријума за одлагање почетка извршења казне затвора, жене су изједначене са мушкарцима.

Када је реч о општим правима која уживају сви затвореници, родна сензибилизација највише долази до изражаја уколико се жена налази у посебном положају, односно уколико је трудна, породиља или дојиља[36]. Трудне осуђенице се 4 недеља пре порођаја смештају одвојено од осталих осуђеница. Закон предвиђа да уколико је Установа обезбедила све неопходне услове, порођај може да се обави и унутар ње, али ако то није случај осуђена жена шаље се у општу болницу. У изводу из матичне књиге рођених не уноси се податак о рођењу детета у нутар завода, а дете може да остане са мајком до навршене једне године живота. Гарантована су права и у погледу исхране, где закон предвиђа да се јеловник трудница и мајки, односно осуђеница које доје, моја прилагодити препорукама лекара.

Одређена посебна права жена с обзиром на пол, гарантована су и у погледу права на рад, па је предвиђено да жене током трудноће, порођаја и материнства имају право на одсуствовање са посла. Такође, предвиђено је и да се осуђенице могу ангажовати само на оним радним местима која су у складу са њиховим физичким и менталним способностма, а које процењује лекар. Гарантовано име је право на накнаду за рад, пензијско и здравствено осигурање. У погледу свих осталих права предвиђених законским прописима, као што су право на образовање, слободне активности, спорт и рекреацију, задовољавање верских потреба, контакти са спољним светом, склапање брака, коришћење погодности и слично, жене су у потпуности изједначене са мушкарцима, без посебних одступања која би произлазила из рода.

8.2 Пенитенцијарни систем у Хрватској

Република Хрватска се такође суочава са проблемом који је уочен у нашој земљи и у Републици Србији, а који је, такође, подразумевао неусклађеност са правилом 4 Бангкочких правила. Наиме, и ова земља располаже само једном казнено-поправном установом у којој жене могу да издржавају казну затвора и исти је затвореног типа. Жене у Хрватској казну

[36] Проф. Др Кошевалиска О., Проф. др Нанев Л. и др Максимова Е., *Упоредни преглед пенитенцијарних установа за жене – затворенице у земљама бивше Југославије*, Правни факултет, Гоце Делчев Универзитета, Штип, Република Македонија, септембар 2019. године, стр 447

затвора издржавају у казнено-поправном заводу у Пожеги (Казниоица у Пожеги) који је намењен и мушкарцима и малолетницима.

У Хрватској је положај затвореника уређен „Законом о извршавању казне затвора (објављен у „Народним новинама“ бр. 14/21 и 155/23)“ који генерално положај затвореника уређује исто као и наши законски и подзаконски акти, те им такође гарантује право на рад и образовање, право на правилну исхрану, право на здравствену заштиту, поверљивост личних података, одговарајућу професионалну правну помоћ, адекватан смештај и слично. Законом је женама обезбеђена посебна здравствена заштита, а оно што представља позитивну разлику, то је да је у закону наглашена потреба жена за гинеколошком здравственом заштитом и гинеколошким прегледом.

Слично као и код нас, гарантује се заштита материнства и трудница одговарајућом здравственом и институционалном негом и условима, како у погледу посебне исхране тако и одговарајућег смештаја. Закон предвиђа да дете може остати са мајком до навршене треће године живота, а одлуку о томе доноси Центар за социјални рад на захтев мајке. Мајке и деца смештају се у посебну затворску јединицу и имају право на недељну посету од стране породице што може бити теже реализовано имајући у виду да је ово једини затвор за жене у Хрватској, а гарантована је и посебна здравствена заштита деце. У циљу обезбеђивања правилног развоја детета, предвиђено је да оно, након навршене прве године живота, буде укључено у предшколски програм ван казнено-поправне установе.

У Републици Хрватској је након 2010. године већа пажња посвећена женама на издржавању затворске казне које су истовремено и мајке. Из статистичких података за 2015. годину уочава се да су жене чиниле 5% укупне затвореничке популације, али да је чак 60–80% затвореница истовремено имало и улогу мајке. Због тога је 2014. године покренут пројекат под називом „ma#me“[37], чији је циљ оснаживање затвореница у њиховој родитељској улози и подстицање њиховог укључивања на тржиште рада.

Међу општим правима која се односе на све затворенике, а која су значајна и за жене које су претходно биле жртве насиља, пре извршења кривичног дела, предвиђена је

[37] https://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/ приступљено дана 20.10.2026. године

могућност ограничавања контаката са спољним светом, односно са лицима која су их виктимизовала, а у циљу обезбеђивања безбедности затворенице.

Сходно истраживању које је обављено 2005. године а анализирано 2019. године од стране Проф. Др Кошевалиска О., Проф. др Нанев Л. и др Максимова Е. приликом израде рада „*Упоредни преглед пенитенцијарних установа за жене – затворенице у земљама бивше Југославије"* дошло се до закључка да је стање у овом затвору повољније у односу на стање у Србији. Наведено је да су архитектонски услови бољи, као и да су методе третмана разноврснije.

8.3 Пенитенцијарни систем у Босни и Херцеговини

У Босни и Херцеговини не постоји посебан, засебан затвор само за жене, већ постоје специјализована женска одељења у оквиру постојећих казнено-поправних завода: Казнено-поправни завод у Тузли и Казнено-поправни завод Источно Сарајево, који је једини женски затвор на подручју Републике Српске. Извршење затворске казне првенствено је регулисано „Законом Босне и Херцеговине о извршењу кривичних санкција, притвора и других мера („Сл. гласник БиХ", бр. 22/2016)".

Чланом 11. горе поменутог закона предвиђен је одвојен смештај мушкараца и жена, при чему је наведено да он мора бити обезбеђен или у посебној установи или у посебном одељењу у оквиру установе. Чланом 60., који се односи на притворене и затворене жене, предвиђено је да се посебна пажња посвети потребама жена, у смислу поштовања њихових физичких, стручних, социјалних и психолошких потреба, приликом доношења одлука које се односе на било који аспект њиховог боравка у затвору. Наведено је да ће управа настојати да обезбеди да обим активности доступних женама лишеним слободе буде у складу са улогом жене у савременом друштву, тако да те активности буду упоредиве са активностима доступним мушкарцима. Закон предвиђа једнака права за мушкарце и жене на издржавању затворске казне, као што су право на рад и права која произлазе из рада, право на образовање, право на здравствену заштиту у складу са потребама, право на комуникацију са спољним светом и слично.[38]

[38] Op.cit. Проф. Др Кошевалиска О., Проф. др Нанев Л. и др Максимова Е., *Упоредни преглед пенитенцијарних установа за жене – затворенице у земљама бивше Југославије*, Правни факултет, Гоце Делчев Универзитета, Штип, Република Македонија, септембар 2019. године, стр 455

Профили затвореница су разноврсни, као и у другим земљама, а најчешће су осуђиване за кривично дело убиства, затим за злоупотребу опојних дрога и имовинска кривична дела. У оквиру затвора жене склапају бракове, рађају децу и остварују сва загарантована права која им припадају, са циљем успешне ресоцијализације.

Организоване су фолклорна, музичка и драмска секција, у којима затворенице могу да проводе слободно време и активно учествују у различитим активностима. На располагању су им занатске радионице, као и могућности за рад на различитим пословима, попут рада у кантини и обављања послова хигијеничарки. Такође, установе располажу библиотеком, спортским тереном, теретаном и другим садржајима.

Установа омогућава учешће у креативним радионицама у оквиру предвиђене радно-окупационе терапије, које се одвијају под руководством инструктора. У њима учествује готово целокупна затвореничка популација, а активности обухватају плетење, шивење, вајање и израду готових производа.[39]

Чланом 60. предвиђено је да се порођај жене која је била трудна у тренутку лишавања слободе обави ван установе. Међутим, уколико се дете роди у установи, управа ће мајци пружити сву потребну подршку и помоћ, као и обезбедити неопходне услове. Закон предвиђа једнака права за мушкарце и жене на издржавању затворске казне, као што су право на рад и права која произлазе из рада, право на образовање, право на здравствену заштиту у складу са потребама, право на комуникацију са спољним светом и слично.[40]

Посебна права жена у вези са трудноћом и материнством регулисана су и подзаконским актима као што је Правилник о одећи и обући, исхрани, дисциплонском поступку, условима и начину издржавања дисциплинске казне упућивања у самицу и мере усамљења притвореника и затвореника у заводу за извршење кривичних санкција, притвора и других мера БиХ. Предвиђено је да се трудницама којима је до порођаја преостало мање од пет месеци, као и породиљама све до навршене прве године живота детета, исхрана обезбеђује под истим условима као и болесним затвореницима, односно да се припрема у складу са предлогом лекара, а у складу са законским и подзаконским актима Босне и

[39] Ibid, стр. 455
[40] Ibid.

Херцеговине. Поред тога, предвиђено је и обезбеђивање посебне хране, у погледу врсте и количине, за децу и породиље на издржавању затворске казне, све до навршене прве године живота детета. Мајкама које имају дете које негују омогућено је да дете буде у заводу до навршене једне године након чега беба одлази код породице или хранитеља.

8.4 Пенитенцијарни систем у Црној Гори

Имајући у виду да Црна Гора броји нешто више од пола милиона становника, може се рећи да је оправдано што у Црној Гори постоји само један заводски систем за жене који се налази у скопу затворског комплекса у Спужу. У прилог наведеном је чињеница да се 2024. године свега 17 жена налазило на издржавању казне затвора, према извештају о обиласку Заштитника људских права и слобода Црне Горе.[41]

Све до 2012. године, у Црној Гори, жене осуђенице су казну затвора издржавале у истом заводу као и мушкарци, али су биле физички одвојене од њих, и смештале су се у павиљон „Ф“[42]. У истом павиљону смештале су се и труднице, породиље и мајке са децом, али су биле физички одвојене од других жена. 2012. године изграђен је нови, потпуно одвојен павиљон у скопу затворског система у Спужу, који је саграђен искључиво за жене које издржавању кривичне и прекршајне казне затвора. Тиме је данас женски затвор у Црној Гори у потпуности физички одвојен од свих осталих павиљона Казнено-поправног дома у Спужу, чиме су испуњени законски услови за одвојено издржавање затворске казне у складу са полном припадношћу.

Према „Закону о извршењу казни затвора, новчане казне и мјера безбједности („Сл. лист Црне Горе“ бр. 036/15)“ предвиђено је да се све одредбе закона примењују и на жене. Осим родно неутралних одредби којима су прописана основна права и положај свих затвореника, закон Црне Горе, као и закон Србије, тек неколико чланова посвећује специфично женама. Законодавна решења су релативно слична у поређењу са Републиком Србијом, а иста су

[41] Заштитник људских права и слобода Црне Горе, НПМ, Извештај о обиласку Затвора за жене у Управи за извршење кривичних санкција, 2024. година

[42]Op.cit. Проф. Др Кошевалиска О., Проф. др Нанев Л. и др Максимова Е., *Упоредни преглед пенитенцијарних установа за жене – затворенице у земљама бивше Југославије*, Правни факултет, Гоце Делчев Универзитета, Штип, Република Македонија, септембар 2019. године, стр 454

усклађена и са Минималним стандардима и другим међународним документима, међутим постоје неколико разлика.

Када је реч о правима специфичним за пол, предвиђено је да у установи мора постојати посебна просторија за труднице и мајке са децом, као и да се порођај обавља у болници. Даље, као што је предвиђено и нашим законодавством, постоји могућност да се женама, поред осталих разлога који важе за све затворенике, одложи почетак издржавања казне затвора уколико имају дете млађе од годину дана или су трудне, а до порођаја је преостало највише три месеца. У оба случаја, казна затвора се може одложити најдуже до навршене једне године живота детета.[43] Приметно је да наш законодавни систем прописује погоднији услове за одлагање извршења казне затвора јер је предвиђена могућност одлагања до навршене треће године живота детета.

Остала права која су загарантована и у другим државама, а која подразумевају усклађеност са Минималним стандардима и осталим међународним документима, предвиђена су и правним решењем Црне Горе. Смештај, као и права која произилазе из трудноће и материнства, предвиђени су Законом о извршењу казне затвора, новчане казне и мера безбедности Црне Горе. Посебним чланом издвојено је и право на гинеколошки преглед, при чему је наведено само да установа треба да га обезбеди, без конкретног прецизирања да ли је неопходно да у установи буде запослен лекар који би обављао такве прегледе или не.

Остала права, повластице и обавезе уједначени су за све затворенике, из чега произилази да се издвајају и разликују само права која се своде искључиво на трудноћу, порођај и мајчинство.[44] Такође, законом Црне Горе није искључиво прописан боравак детета у заводу за мајком, нити је одређена дужина боравка, међутим, из других подзаконских аката и одлука Управе за извршење кривичних санкција произилази да је мајкама са децом коју негују омогућено да дете остане у заводу до навршене једне године живота детета, након

[43] Члан 18. Закона о извршењу казни затвора, новчане казне и мјера безбједности („Сл. лист Црне Горе“ бр. 036/15)

[44] Op.cit.Проф. Др Кошевалиска О., Проф. др Нанев Л. и др Максимова Е., *Упоредни преглед пенитенцијарних установа за жене – затворенице у земљама бивше Југославије*, Правни факултет, Гоце Делчев Универзитета, Штип, Република Македонија, септембар 2019. године, стр 454.

чега се дете предаје другој породици или даљу бригу о њему преузима Центар за социјални рад.

8.5 Пенитенцијарни систем у Републици Словенији

Као и у осталим анализираним државама, Република Словенија располаже само једном установом у коју се упућују жене лишене слободе, а која се налази у Игу, код Љубљане и представља једину наменску казнено-поправну установу за жене у Словенији. Ова установа специфична је по томе што је смештена у старом грофовском дворцу „Зонков замак“ и функционише као установа полуотвореног и отвореног типа. [45]

У складу са законом Словеније којим се уређује извршење кривичних санкција, мушкарци и жене казну затвора издржавају одвојено. Закон такође, у оквиру здравствене заштите предвиђа посебна права која произилазе из различитоси полова, а нарочито материнства. Тако је уређено да мајка која је родила дете током издржавања казне затвора може да задржи дете крај себе у установи до навршене једне године живота детета. Након тога о детету преузима бригу други родитељ или хранитељска породица. Предвиђени су и изузеци, али уколико постоје посебни здравствени разлози, изузетни социјални или други проблеми, или уколико мајка до тада одслужи казну затвора. 108Као обавеза Установе предвиђено је то да она мора мајкама и деци пружити адекватну бригу, те да обезбеди посебно одељење за смештај трудница и мајки са децом.[46]

Установа располаже и посебним просторијама за посету деце заводу, као и опремљеним игралиштем на којем се посете могу одвијати. Када је реч о слободним активностима, затвореницама је обезбеђен простор за спорт и рекреацију, курсеве усмерене на драмску уметност и позориште, као и на уметност уопште. Установа располаже библиотеком и остварује развијену сарадњу са спољним невладиним активистима који помажу реализацији конкретних радионица и курсева.[47]

[45] Станковић А., *Утамничење жена кроз историју,* Оригинални научни рад, Пешчаник, 2020 стр. 291.
[46] Op.cit. Проф. Др Кошевалиска О., Проф. др Нанев Л. и др Максимова Е., *Упоредни преглед пенитенцијарних установа за жене – затворенице у земљама бивше Југославије*, Правни факултет, Гоце Делчев Универзитета, Штип, Република Македонија, септембар 2019. године, стр 457
[47] Ibid.

У оквиру овог завода жене осуђенице не носе униформе, већ се облаче како желе, носе накит, шминкају се, а имају и уредне фризуре. Смештене су у спаваоницама које имају по десет кревета, али поред тога постоје и дневна соба са телевизором, радиом и грамофоном, чајна кухиња, соба за фризирање, амбуланта и сл. Такође, ван зграде налази се базен за купање, кућица за примање мужева, вереника или момака, породилиште с јаслама, а у квиру оближње шуме направљена је стаза за рекреацију. С обзиром да је ово установа са полуотвореним и отвореним одељењима, капија се не закључава, нема стражара, а због безбедности осуђеница, само ноћу дежура наоружани милиционер.[48] Овај затвор спада у један од најсавременијзатвора за жене и често се користи као пример добре праксе и добрих услова.

IX
ПЕНИТЕНЦИЈАРНИ СИСТЕМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ПОЛОЖАЈ ОСУЂЕНИХ ЖЕНА

Законом о извршењу кривичних санкција предвиђено је да све жене, кривично и прекршајно одговорне, као и малолетнице, казну затвора извршавају у Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу. Ова заводска установа се састоји из Старог павиљона – који је изграђен 1875. године и у који је ретко било улагано. У плану је његово рушење и израда новог павиљона на том месту који ће моћи да прими 226 лица. У сарадњи са Европском Унијом израђен је Нови Павиљон који може примити 160 лица и који је површене од 2.600 квадратних метара. Пројектован је и израђен као атријум са приземљем и спратом, а састоји се од отворених, полуотворених и прекршајних одељења. Намештај за нови павиљом направили су затвореници из казнене установе „Забела“, а постељину су сашиле осуђенице из тог завода у кројачкој радионици.[49]

[48] Op. cit. Станковић А., *Утамничење жена кроз историју,* Оригинални научни рад, Пешчаник, 2020 стр. 291
[49] https://www.euzatebe.rs/rs/projekti/eu-za-kazneno-popravni-zavod-za-zene-u-pozarevcu, преузето дана 05.10.2026. године

Слика 1. нови павиљон КПЗ за жене

Према Закону о извршењу кривичних санкција предвиђено је да је Казнено-поправни завод за жене установа полуотвореног типа. Код установа полуотвореног типа не постоје тешке физичке препреке и изолације, већ основну препреку за бекство представљају запослени у Служби за обезбеђење. Међутим, Казнено-поправни завод за жене у Пожаревцу, по архитектури и степену обезбеђења одговара стандардима установе затвореног типа. На тај начин се извршење казне затвора, када су у питању жене, у Србији спроводи у неадкавтном типу установе.[50]

Осуђенице се распоређују у одељења – отворено, полуотворено и затворено одељење који се разликују према степену обезбеђења и начину поступања са осуђеницама. Наиме, по пријему у завод жене се најпре распоређују у пријемно одељење где могу провести најдуже 30 дана. Током тог периода врши се утврђивање програма поступања, процењује ризик: да ли осуђена жена представља опасност за друге, да ли је склона бекству, да ли ће извршити кривично дело у заводу, и врши се процена потреба осуђенице: социјалне вештине, стручно усавршавање, лечење од болести зависности, психолошка/психијатријска помоћ. По завршеној процени осуђена жена се разврстава у адекватно одељење. У отворено одељење се разврстава осуђена са очуваним капацитетима за промену и ниским степеном ризика, у полуотворено одељење се разврстава осуђена која има делимично очуване капацитете за промену и средњи степен ризика, а у затворено одељење се разврстава осуђена код које се

[50] Костић М., Илић И., *Жене осуђенице – о криминолошком дискурсу и пенолошком третману*, Правна ријеч, часопис за правну теорију и праксу, 2015, стр. 330

очекује отежана адаптација на заводске услове и која је оцењена са високим степеном ризика. [51]Женама које су трудне, породиље или мајке са малим дететом, распоређују се одвојено од других осуђеница, и смештају се у део завода који се назива „*Породилиште*“

Слика 2. спаваоница за мајке са децом

Објекти у којем бораве осуђенице састоје се од дневних боравака, кухиње са трпезаријом, мултифункционалне сале, библиотеке, учионице са рачунарима, сале за вежбање, а у дворишту се налазе три терена за шетњу и два спортска терена. Такође, обезбеђене су радионице за шивење и друге секције, просторије за извршење дисциплинске казне упућивања у самицу, као и просторије за брачне посете.

[51] Чл. 13-17 Правилника о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица (Сл. Гласник РС, бр. 66/2015

Слика 3. радни погон КПЗ за жене

Слика 4. Просторија за брачне посете[52]

Ближе нормативно уређење жена у заводу предвиђа се интерним прописима завода као што су Правилник о кућном реду у заводима и окружним затворима, Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица.

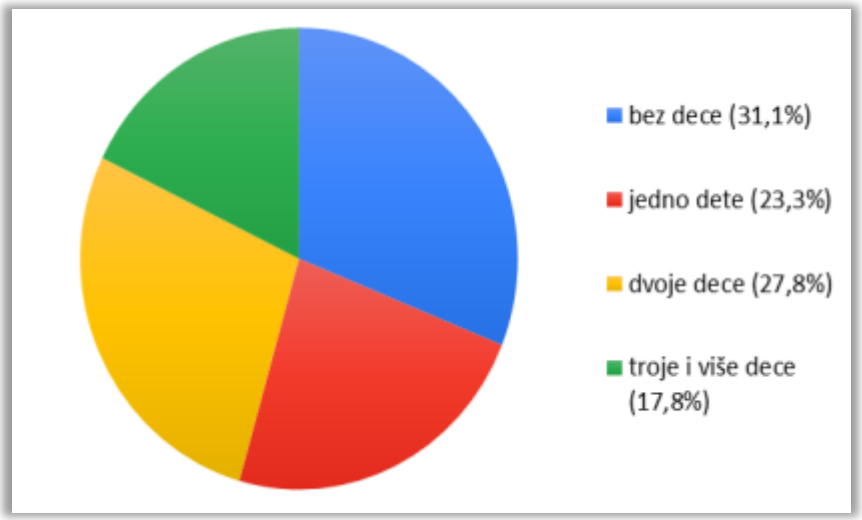
[52] Све фотографије су преузете из Извештаја о посети Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, Праћење примене Правила из Бангкока, Заштитник грађана, 2021, дана 10.10.2026. године

X
МАЈЧИНСТВО У ПЕНИТЕНЦИЈАРНОМ СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И УСКЛАЂЕНОСТ СА БАНГКОЧКИМ ПРАВИЛИМА

Мајчинство само по себи представља сложену и одговорну животну улогу, која подразумева бројне изазове, одговорности и емоционална искуства, док његово остваривање у условима лишења слободе добија додатну димензију сложености. Боравак у пенитенцијарној установи ограничава могућност непосредног учешћа мајке у свакодневном животу детета, пружању неге и очувању блискости, што може представљати значајан извор емоционалне патње како за мајку тако и за дете.

Истовремено, осуђене мајке суочавају се са изазовом очувања свог родитељског идентитета у институционалном окружењу које је првенствено усмерено на извршење кривичне санкције. Стога се питање мајчинства у пенитенцијарном систему не може посматрати искључиво као део личног искуства осуђене жене, већ и као значајно правно и социјално питање које захтева уважавање права мајке, потреба детета и значаја очувања њиховог међусобног односа.

Потешкоће и специфичност мајчинства у пенитенцијарном систему погађа не само труднице, породиље и мајке које негују децу, већ и све друге осуђенице које су мајке, без обзира на узраст њиховог детета. Из приложеног графикона, уочава се да је 68,9% осуђеница у Казнено-поправном заводу у Пожаревцу мајка једног или више детета.

Слика 5. родитељски статус осуђеница[53]

Болдвин (Baldwin) у свом делу *Mothering Justice: Working with Mothers in Criminal and Social Justice Settings* (2015) истиче значај препознавања „додатне димензије" мајчинства и емоција повезаних са мајчинском улогом приликом рада са женама које се налазе у затвору. Ауторка указује на то да занемаривање ове димензије може довести до тога да мајке лишене слободе постану подложније самоповређивању, а у најтежим случајевима и самоубиству. Чак и када не дође до таквих последица, занемаривање мајчинства може проузроковати непотребну емоционалну трауму, која може утицати на саме мајке, њихове односе са другим људима, њихову децу, а самим тим и на друштво у целини.[54]

Положај жена лишених слободе додатно је оптерећен друштвеним очекивањима која се односе на улогу мајке. Док се од жена у породичном и друштвеном окружењу често очекује да буду примарно одговорне за негу и васпитање деце, извршење казне затвора може довести до тога да се њихово понашање вреднује не само кроз учињено кривично дело већ и кроз процену њихове подобности да обављају мајчинску улогу. Ова појава у литератури се описује појмом *двоструке осуђиваности (Frances Heidensohn)*, који упућује на формалну

[53] Слика преузета из Др Стевановић И., Др. Ћопић С., Др. Вујичић Н., (2025), *Жене у затвору у Србији: Међународни стандарди, национално законодавство и квалитет живота*, Зборник ИКСИ, стр. 63, дана 16.10.2026. године
[54] Baldwin L., *Mothers in Prison*, Criminal Law & Justice Weekly, Vol.181, 2017, pp 45

осуду у кривичноправном смислу и додатну друштвену осуду због наводног или стварног одступања од очекиваних образаца мајчинства. На тај начин, осуђене жене могу бити изложене стигматизацији која превазилази последице саме кривичне санкције, при чему се њихов идентитет мајке често посматра искључиво кроз призму учињеног дела и раздвајања од детета.

Посебан проблем представља депривација мајчинства, која се огледа у немогућности или ограниченој могућности осуђене жене да непосредно учествује у одрастању свог детета, пружа му свакодневну негу и остварује уобичајене облике физичке и емоционалне блискости. Ограничења у погледу посета, комуникације и физичког контакта, као и немогућност учествовања у свакодневним активностима детета, могу код мајке изазвати осећања кривице, беспомоћности, туге и забринутости за његову добробит. Уколико се овим околностима придруже и неповољни услови извршења казне затвора, недостатак одговарајуће психолошке подршке и неизвесност у погледу будућих породичних односа, последице раздвајања могу додатно отежати њену адаптацију на затворско окружење и процес ресоцијализације.

Такође, оно што положај мајки чини још специфичнијим у затворском систему јесте да она није једина која бива кажњена за извршено кривично дело, будући да лишење слободе не погађа искључиво осуђену жену већ може имати далекосежне последице и по њену децу. Дете које је раздвојено од мајке може бити изложено значајним емоционалним и развојним изазовима, нарочито уколико до раздвајања долази у раном детињству, када су стабилност односа са мајком која о њему брине и осећај сигурности посебно значајни. Изненадна промена породичног окружења, губитак свакодневног контакта са мајком, промена старатеља или смештај у институционално окружење могу утицати на дететово емоционално стање, осећај припадности и успостављање односа поверења. Интензитет ових последица зависи од бројних околности, укључујући узраст детета, квалитет претходног односа са мајком, начин на који је раздвајање спроведено, стабилност новог окружења и доступност подршке породице и надлежних институција. Ово све посебно имајући у виду да је мајка примарни старатељ у породици, посебно малој деци.

Посебну пажњу захтева питање институционализације детета, односно смештање детета у завод са мајком док иста извршава казну затвора. Међутим, досадашња

истраживања указују на то да дете има већу потребу и корист да у свом најранијем добу буде уз своју мајку, него што му штети одрастање у затворском окружењу. Према мишљењу психолога, за дете је боље да буде уз мајку до тренутка настанка потребе за ресоцијализацијом, а да је од тог момента, целисходније да се дете развија ван пенитенцијарне установе.[55]

С обзиром на специфичан положај жена, а нарочито мајки у пенитенцијарном систему, као и на постојање нормативних празнина и недовољно родно специфичних законских решења, посебан значај има начин на који се важећи прописи примењују у пракси. У том контексту, Бангкочка правила, којима су установљени посебни стандарди за поступање према женама лишеним слободе, представљају значајан међународни оквир за унапређење њиховог положаја и третмана. Међутим, нормативно препознавање специфичних потреба осуђеница само по себи није довољно уколико није праћено доследном применом одговарајућих стандарда и делотворним механизмима надзора. У Републици Србији, значајну улогу у контроли поштовања права лица лишених слободе има Заштитник грађана, који, поступајући у својству Националног механизма за превенцију тортуре, обавља послове превентивног надзора над местима на којима се налазе или се могу налазити лица лишена слободе. Деловање овог механизма посебно је значајно за препознавање недостатака у условима извршења казне затвора, указивање на потребу унапређења институционалне праксе и подстицање примене стандарда који уважавају родно специфичне потребе осуђеница, укључујући и потребе трудница, породиља и мајки малолетне деце.

Наиме, Национални механизам за превенцију тортуре (у даљем тексту: НПМ) је независно тело установљено на основу Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака, који је сачињен у Њујорку децембра 2002. Године, који је Република Србија ратификовала доношењем Закона о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака 2005. Године. Законом је одређено да Заштитник грађана обавља функцију НПМ из више разлога. Наиме, мандат Заштитника

[55] Op.cit., Костић М., Илић И., *Жене осуђенице – о криминолошком дискурсу и пенолошком третману*, Правна ријеч, часопис за правну теорију и праксу, 2015, стр. 334

грађана према Закону о Заштитнику грађана обухвата надлежности и овлашћења НПМ предвиђених Опционим протоколом, укључујући и посете установама у којима су смештена лица лишена слободе, разговор са њима, приступ подацима као и упућивање препорука надлежник органима и обавештавање јавности о појави тортуре и унапређењу положаја лица лишених слободе.[56]

Према Закону о Заштитнику грађана, Заштитник грађана подноси извештаје о извршеним посетама једном годишње, а након сваке посете установи у којој су смештена лица лишена слободе он саставља извештаје о посети у којима наводи и откривене несагласности са Бангкочким правилима као и препоруке за отклањање тих несагласности. Ради што бољег сагледавања реалног положаја жена у Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, у наредном делу рада ћемо се осврнути и на извештај и препоруке НПМ-а који је састављен приликом посете заводу 2021. године са циљем праћења примене Правила из Бангкока.

10.1 Право мајке на одржавање личних односа са дететом током издржавања казне затвора

Право осуђене мајке да одржава личне и непосредне односе са својом децом требало би да буде не само формално омогућено, већ и активно подржано од стране завода, као што је то и предвиђено Бангкочким правилима. Одржавање породичних веза током извршења казне има изузетан значај како за очување емоционалне повезаности мајке и деце, тако и за очување породичне стабилности и олакшавање будуће реинтеграције у породицу и друштво.

Правилником о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора ("*Службени гласник РС*", бр. 110/14, 79/16) (у даљем тексту: „Правилник“), ближе се уређују питања која се тичу осуђених лица у затвору, почевши од самог доласка у пенитенцијарну установу, боравка у истој, посебним правима која се осуђеним лицима гарантују, посете, ресоцијализација итд. Међутим, сам правилник није посвећен једино женама, већ, као и ЗИКС, на општи начин уређује положај осуђених лица, уз пар посебних осврта на жене.

У складу са Правилником, у КПЗ за жене у Пожаревцу омогућене су посете суботом и недељом, нерадним данима и празницима у периоду од 08:00 до 17:00 часова у трајању од

[56] Заштитник грађана, *Организовање националног механизма за превенцију тортуре (НПМ) у Србији*

једног часа, који се може продужити по одобрењу управника завода. Предвиђено је да просторија за посете мора бити пространа, чиста, осветљена, загрејана према потреби, проветрена, са одговарајућим санитарним уређајима и одговарајућим бројем столица и столова. Такође, предвиђено је и да се посета може обавити и на погодним отвореним просторима у заводу.[57]

Наведеним Правилником предвиђено је и да осуђено лице има право да, једном у два месеца, борави са брачним другом, децом или другим блиским лицем три часа у посебним просторијама завода.[58] За такве посете омогућене су посебне просторије које подсећају на неутралан породични простор, у циљу измегавања било каквих траума по децу осуђене жене. Имајући у виду је Казнено-поправни завод за жене предузео све мере ради обезбеђивања адекватних просторија за посете, као и да је увео алтернативне начине комуникације осуђене са члановима породице, Национални механизам за превенцију тортује је такве напоре похвалио и истакао да је такво поступање у свему у складу са стандардима.

Међутим, Правилником није било предвиђено право за остваривање контакта са породицом, било телефонским путем или у виду посете, уколико се осуђена жена налази на издржавању дисциплинске казне упућивања у самицу.

При посети националног механизма за превенцију тортуре 2021. године, неколико жена које су биле на извршењу дисциплиснке казне упућивања у самицу навеле су да им током тог периода заиста није био омогућен контакт са породицом. Овакав приступ Национални механизам је оштро искритиковао, те је навео да је сврха упућивања у самицу искључење осуђене из заједничких активности са другим осуђеницама и да нема посебног оправдања да током извршења мере дисциплински кажњеним осуђеницама буду ускраћене посете, као ни друга права која им по закону припадају. [59]Том приликом Национални механизам упутио је препоруку да ће Казнено-поправни завод за жене у Пожаревцу осуђеницама на извршењу дисциплинске мере упућивања у самицу омогућавати

[57] Члан 45. Правилника о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора (Сл. Гласник 110/2014 и 79/2016)
[58] Ibid, Чл. 48
[59] Извештаја о посети Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, Праћење примене Правила из Бангкока, Заштитник грађана, 2021, стр. 16

остваривање конктакта са члановима породице. Касније, приликом контролне провере 2022. године, констатовано је да је Казнено-поправи завод за жене поступио по наведеној Препоруци и да је осуђеницама на извршењу дисциплинске мере упућивања у самицу омогућено остваривање контакта са члановима породице.[60]

Имајући у виду да је КПЗ за жене у Пожаревцу једини завод за жене на територији Републике Србије, многе осуђенице не добијају посете онолико колико би требало имајући у виду удаљеност и финансијске могућности породице. Наведене околности могу посебно неповољно утицати на осуђенице које су пре доласка у затвор имале улогу примарног старатеља, будући да смањена учесталост непосредних контаката може продубити последице раздвајања мајке и детета. Недовољним контактом са члановима породице, осуђенице бивају још више усамљене и изоловане. Такви услови могу имати једино негативне последице по жену, у виду повећане анкциозности, депресије, изолације од других, што касније може допринети проблемима у ресоцијализацији.

10.2 Право детета на одржавање личних односа са мајком

Дете чија се мајка налази на издржавању казне затвора лишено је свакодневног присуства и бриге своје мајке, чиме се у значајној мери ограничава могућност остваривања њене мајчинске улоге. У том смислу, дете се може посматрати као посредна жртва кривичног дела због којег је мајка осуђена, будући да и само сноси последице извршења казне затвора. Иако није учинило никакво кривично дело, дете трпи последице судске одлуке којом је његова мајка лишена слободе, што може утицати на његов емоционални развој, осећај сигурности и остваривање права на породични живот. Управо из тих разлога, створила се потреба регулисања положаја деце чији родитељ/и издржава казну затвора, тако је донета Препорука CM/Rec(2018)5 Комитета министара Савета Европе државама чланицама о деци чији су родитељи у затвору. Ова препорука полази од чињенице да деца не сносе кривицу за поступке својих родитеља („*Злочин није мој, али казна ипак јесте*”) и да им се морају осигурати иста права као и другој деци, пре свега право на редован контакт са родитељима, осим ако је то у супротности са њиховим најбољим интересом.

[60] Извештај за 2022. годину, Заштитник грађана, 2023, стр. 28

У овом делу рада, битно је направити поделу на права детета које није у заводу са мајком и права детета које је у заводу са мајком.

10.2.1 Права детета које није у заводу са мајком

Као што је напред наведено, дете чија се мајка налази у затвору већ трпи последице одсуства мајке из свог свакодневног живота, поготово имајући у виду да је мајка, без обзира на узраст детета, у највећем броју случајева примарни старатељ истог. Стога се морају предузети све потребне мере да боравак мајке у пенитенцијарном систему остави што мање последице по њено дете. У том смислу, према Правилнику деци је омогућено да телефонским путем комуницирају са својом мајком свакодневно као и да посећују мајке у посебним просторијама, које су прикладне за децу и које дају утисак неутралне породичне просторије, у трајању од 3 часа, једном у два месеца. У овом делу битно је истаћи Препоруку о деци чији су родитељи у затвору која предвиђа увођење могућности да се деци, чије су мајке у затвору који се не налази близу њиховог дома, омогући флексибилнији начин посета, што омогућује и затвореницама да међусобно комбинују своје дозволе за посете.[61]

Међутим, лош аспект посећивања мајке у заводу јесте контрола и претрес које дете мора да прође приликом уласка у установу. Приликом посете Националног механизма за превенцију тортуре 2021. године једна од препорука била је везана за претрес деце. Наиме, према наводима осуђеница, деца се претресају пре посете у посебној просторији. Тада је уочено да интерним процедурама није предвиђен претрес деце као посебан случај. Процедура претреса одвија се најпре проласком кроз метал-детектор врата, затим се претреса лични пртљаг а потом детаљан претрес. У том смислу, Национални механизам за превенцију тортуре указао је на потребу за сензибилнијим приступом претресу деце, како би се обезбедила компетентност, професионалност и осетљивост, и осигурало поштовање достојанства детета приликом претреса. Указано је такође да се детаљни претреси деце требају обављати само у изузетним случајевима.

Такође, један од негативних аспеката посећивања мајке у затвору, према мишљењу Националног механизма за превенцију тортуре, је и растанак са мајком. Према интерним прописима било је предвиђено да при завршетку посете најпре осуђеница напушта

[61] Препорука CM/Rec (2018)5, чл. 22

просторију а потом дете. Међутим, препорука је Савета Европе да, колико је то могуће, деци буде омогућено да пре родитеља напусте простор у ком се одвија посета, јер то може бити трауматично за неку децу. Наиме, сам крај посете може бити посебно тежак за децу и родитеље, а посматрање родитеља који просторију напушта по наредби затворског службеника може то погоршати. Из тог разлога, препоручено је Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу да омогући деци посетиоцима да простор у ком се обавља посета напусте пре осуђенице коју су посетили. [62]

Деца, чија се мајка налази на извршењу казне затвора, сматрају стресним искуство одласка у затвор. Смета им закључавање, ограничено време са родитељем, провођење времена без икаквих активности.[63] Посете детета мајци која се налази на издржавању казне затвора треба омогућити искључиво уколико су у складу са најбољим интересом детета. С једне стране, одржавање контакта са мајком, очување емоционалне повезаности и развијање породичног односа могу бити од изузетног значаја за правилан раст и развој детета. С друге стране, неопходно је пажљиво размотрити да ли је посета затвору, имајући у виду специфичне околности у којима се мајка налази и услове у којима се посета одвија, заиста у најбољем интересу детета. Стога се поставља питање како успоставити равнотежу између потребе детета да одржава личне односе са мајком и потребе да се заштити његова добробит, осећај сигурности и психолошки развој.

Стручни радници сматрају да је важно да дете одржава контакт са родитељем, из више разлога. Бенефити су да дете зна ко су му родитељи, да очувава емоционалан однос али и да би дете могло да разуме да га родитељ није напустио јер не жели да се стара о њему, да није дете криво (мала деца то мисле) и да родитељ преузме одговорност за своје поступке.[64]Неки стручњаци ипак сматрају да деци млађој од десет година не би требало да буде омогућено да посећују родитеља у затвору, баш из разлога што је генерално затворско окружење стресно, док сматрају да посећивање деце која су старија од десет година треба да се индувидуализира и да дете само искаже жељу и потребу за посетом. У сваком случају,

[62] Op.cit.,Извештај о посети Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, Праћење примене Правила из Бангкока, Заштитник грађана, 2021, стр. 20

[63] Ђорђевић В., Хрнчић Ј., *Проблеми деце родитеља у затвору и њихова позиција у систему социјалне заштите,* Темида: билтен Групе за женска права, бр. 3, 2023, стр 374

[64] Ibid. стр 377

детету чија се мајка (или отац) налази на издржавању казне затвора, помаже месно надлежан Центар за социјални рад који и даје своје мишљење о најбољем интересу детета.

10.2.2 Права детета које се налази у заводу са мајком

Посебна пажња посвећена је деци која се налазе у заводској установи са својом мајком док је она на извршењу казне затвора. То су једино ситуације када је мајка послата на одслужење казне затвора пре навршеног шестог месеца трудноће. Наш законодавни систем предвиђа да је мајкама дозвољено да дете задрже у заводској установи до дететове навршене друге године живота, уколико је то у најбољем интересу детета. Многи стручњаци сматрају да је детету, без обзира што је рођено у таквом окружењу, битније да буде са мајком у најранијем узрасту, а да када код детета настане потреба за социјализацијом, што се углавном и дешава око друге године живота, целисходније је да се дете развија ван пенитенцијарне установе. Када дете наврши другу годину живота, мајка и отац се морају споразумети о томе где ће дете одгајати, да ли ће бригу о њему преузети отац или други члан породице, а уколико се не могу споразумети, одлуку о томе донеће суд, све у најбољем интересу детета.

Деци која се налазе у заводској установи гарантују се сва права као и другој деци и иста се не смеју третирати као да су затвореници. Такође, деци се омогућава да им останак у заводској установи буде што приближнији нормалном животу. Тако се мајке које имају децу у заводу омогућавају да буду смештене одвојено од других осуђеница, просторија у којима су смештене мора бити прикладна за децу, деца морају имати сва потребна средства за њихов правилан развој – редовна и учестала исхрана, свакодневно одржавање хигијене, играчке, интеракција са мајком и неговатељицама, редовни лекарски прегледи.

Приликом посете Националног механизма за превенцију тортуре утврђено је да Казнено-поправни завод за жене поштује сва права детета, омогућава редовну исхрану, хигијену, редовне прегледе лекара у Дому здравља у Пожаревцу. Утврђено је да су мајке све време са својим дететом, да су смештене у одвојени део завода који се назива „*Породилиште*“, као и да имају и помоћ стручног особља. Међутим, увиђено је да мајкама са децом нису пружене довољно активности које могу обављати заједно са својим дететом. Стога, ради боље социјализације детета и ранијег укључивања мајке у друге заводске

активности, а све у циљу олакшавања будућег одвајања мајке и детета, Национални механизам за превенцију тортуре дао је мишљење да се треба омогућити да деца која се налазе у заводској установи могу да приступе објектима типа јаслица. На тај начин дете би се повремено одвајало од мајке, а мајка би за то време могла бити радно ангаживана уколико то жели и може, или би могла приступити другим слободним активностима. На контролној посети утврђено је да је Казнено-поправни завод за жене закључио уговор о сарадњи са Предшколском установом „Љубица Вребалов“ из Пожаревца, на основу којег ће та установа пружати услуге неге, исхране и васпитно-образовног рада деци.

10.3 Положај и права трудница и породиље

Осуђена жена која је трудна или која се породила у заводској установи налази се у специфичнијем положају у односу на друге осуђенице.Такав њихов положај и потребно је препознати и поступати према њима на начин којим им се помаже и олакшава живот у заводској установи.

Труднице и породиље смештају се у део завода заједно са мајкама и децом. Жене се порађају у болници у Пожаревцу, и у складу са Бангкочким правилом да се над женама пре, током и непосредно након порођаја неће примењивати средства за спутавање, оне се никада не везују, што су и саме осуђенице потврдиле приликом посете Националног механизма за превенцију тортуре.

Трудницама и породиљама обезбеђује се посебна појачана исхрана, у складу са лекарским мишљењем. Мајке се охрабрују да доје своју децу, и приликом посете Националног механизма за превенцију тортуре, утврђено је да су три мајке које су тада боравиле у заводу све дојиле своју децу до око једне и по године детета.

Труднице и породиље се одмах ослобађају радних обавеза, али могу да посећују слободне активности. Имају помоћ око деце, али нису радно ангажоване ни после рођења деце. Не постоје посебни програми поступања за труднице и жене са децом, осим индивидуалног саветовања у случају потребе.[65] Стога је Национални механизам за превенцију тортуре упутио препоруку да се трудницама, дојиљама и осуђеницама са децом

[65] Op.cit.,Извештај о посети Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, Праћење примене Правила из Бангкока, Заштитник грађана, 2021, стр 25

омогући учешће у радним и другим активностима, које су прилагођене њиховим потребама и могућностима, и обезбеди услове за бригу о деци у одсуству непосредне мајчине бриге, што је касније приликом контролне посете КПЗ и предузео.

10.4 Ресоцијализација мајке и очување породичних односа

Ресоцијализација представља један од основних циљева извршења казне затвора и подразумева примену третмана ради оспособљавања осуђеног лица за поновно укључивање у друштво, прихватање друштвено прихватљивих образаца понашања и живот без вршења кривичних дела. Другим речима, третман представља сложен систем институционалних и ванинституционалних метода, мера и поступака којима се утиче на услове живота осуђених лица и промену њихове личности, с циљем његове ресоцијализације. [66]Међутим, када је реч о женама које су мајке, ресоцијализација има и посебну димензију, јер обухвата очување њихове родитељске улоге, одржавање породичних односа и припрему за поновно успостављање заједничког живота са децом након издржане казне затвора.

У циљу ресоцијализације са осуђеницама ради Служба за третман која у оквиру организационе јединице групе за испитивање личности врши разговоре са осуђеницама приликом иницијалног интервјуа, прикупља сазнања везана за искуство виктимизације осуђеница и потом израђује индивидуални план рехабилитације и осуђеницу распоређује у васпитну групу која највише одговара њеним потребама.

Служба за третман, у оквиру организационе јединице групе за спровођење третмана организује програме за осуђенице којима ће оне стећи нова знања или вештине, а све ради лакшег интегрисања у средину и запошљења по изласку из установе. Ове послове врши руководилац групе заједно са васпитачима. Тако је осуђеницама доступна основна школа у оквиру које је било организовано описмењавање, курсеви шивења, фризерски, маникир, педикир, рачунари, енглески језик, гајење цвећа, а у склопу слободних активности имају организоване ликовне секције, спортске активности, везерај, аеробик.[67]Такође, осуђеницама је од 2024. године омогућено и да заврше сертификовану обуку за покретање посла након истека казне, која се организује у сарадњи са Регионалном развојном агенцијом „Браничево-

[66] Димовски Д., Постпенална помоћ као облик третмана, Кривично законодавство, Зборник радова, Приједор 2015, стр. 155

[67] Op.cit.,Извештај о посети Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, Праћење примене Правила из Бангкока, Заштитник грађана, 2021, стр 25

Подунавље“. Обуку су циљано прошле осуђенице које се налазе на отвореном и полуотвореном одељењу завода којима се ближи истек казне затвора, како би стечени сертификат и знање одмах у пракси имали своју примену и отворена врата ка запослењу.[68]

Поред тога што се осуђенице радно оспособљавају за излазак из заводске установе и пружа им се могућност запослења, чиме би им се олакшало издржавање породице, њима Служба за третман пружа одговарајућу подршку кроз разне програме, као што је когнитивно-бихевиорални програм и програм за зависнице од дрога, а осуђеницама је доступан и лекар психијатрије и лекар психологије. У тренутку посете Националног механизма за превенцију тортуре 2021. године у Служби за третман није био довољан број службеница, тако је једна васпитачица имала групу од 33-50 особа, а на укупан број осуђеница радило је 4 психолога, 3 специјална педагога и 1 социјални радник. Једна од Препорука Националног механизма за превенцију тортуре била је да Управа за извршење кривичних санкција предузме мере ради упошљавања већег броја извршилаца у Служби за третман. [69]Приликом контролне посете утврђено је да је Управа, донекле, поступила по препоруци и запослила још два службеника – социолога и социјалног педагога.

Рад на рехабилитацији и ресоцијализацији осуђеница требало би да представља континуиран процес који подразумева свакодневни ангажман и индивидуализован приступ свакој осуђеној жени, у складу са њеним потребама, личним околностима и могућностима за успешну реинтеграцију у друштво. Међутим, поставља се питање у којој мери је могуће обезбедити квалитетан и делотворан третман имајући у виду несразмеру између броја запослених службеница у Служби за третман и броја осуђеница са којима оне раде. Недовољан број стручног особља може отежати спровођење индивидуалног третмана и континуирано праћење напретка осуђеница. Из тог разлога, Национални механизам за превенцију тортуре оправдано је упутио препоруку за повећање броја запослених у Служби за третман, како би се створили услови за ефикаснији рад и квалитетније спровођење програма рехабилитације и ресоцијализације.

---

[68] https://mpravde.gov.rs/vesti/u-kpz-za-zene-79-osudjenica-obuceno-za-pokretanje-posla-nakon-isteka-kazne, преузето дана 08.10.2026. године

[69] Op. cit., Извештај о посети Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, Праћење примене Правила из Бангкока, Заштитник грађана, 2021, стр. 12

Ресоцијализација мајке не завршава се даном њеног изласка из затвора. Напротив, период након отпуста може представљати посебно осетљиву фазу, јер се мајка суочава са потребом да поново успостави свакодневни живот, пронађе запослење, обезбеди материјалну сигурност и обнови односе са члановима породице. Уколико је током издржавања казне дошло до дужег раздвајања од детета, поновно успостављање блискости може захтевати време, стрпљење и стручну подршку. Дете је у међувремену могло да развије нове навике и емоционалне везе са лицима која су се о њему старала, због чега повратак мајке не мора аутоматски довести до успостављања ранијег породичног односа. Због тога је важно да припрема за отпуст обухвати и планирање породичне реинтеграције. По изласку из заводске установе осуђенице се упућују на помоћ у месно надлежном Центру за социјални рад и они преузимају даљу бригу о њима у погледу њихове лакше адаптације у друштво и породицу.

Један од додатних изазова представља друштвена стигматизација жена које су биле на издржавању казне затвора. Оне се могу суочити са предрасудама приликом тражења посла, успостављања друштвених односа и поновног укључивања у заједницу. Када је реч о мајкама, последице такве стигматизације могу се одразити и на породични живот, нарочито уколико окружење осуђује мајку и њену децу посматра кроз призму кривичног дела које је она учинила. Због тога успешна ресоцијализација захтева не само индивидуални рад са осуђеном мајком већ и постојање услова за њен прихват у заједници, уз смањење дискриминације и пружање могућности за самосталан живот.

На основу наведеног, може се закључити да ресоцијализацију мајке у пенитенцијарном систему није оправдано посматрати искључиво кроз њену припрему за живот на слободи и спречавање поновног вршења кривичних дела. Она обухвата и питање очувања породичних односа, заштите интереса детета и стварања услова за одговорно и стабилно остваривање мајчинства након издржане казне. Казна затвора може привремено ограничити могућност непосредног вршења родитељске улоге, али систем извршења кривичних санкција треба, у границама закона и без угрожавања безбедности, да подстиче очување значајних породичних веза. На тај начин ресоцијализација добија шири значај, јер доприноси не само поновном укључивању мајке у друштво већ и заштити добробити детета и стварању услова за стабилније породичне односе.

XI ПРОБЛЕМИ И МОГУЋНОСТИ УНАПРЕЂЕЊА ПЕНИТЕНЦИЈАРНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Као евидентни проблеми у пенитенцијарном систему Републике Србије издвајају се, пре свега, постојање само једне пенитенцијарне установе за жене, а затим недовољан број запослених у Служби за третман, и непостојање постпеналног третмана. Овакви проблеми утичу на све осуђенице, али понајвише на оне које су мајке, јер оне, током боравка у заводу имају већу потребу за контактом са својом породицом и децом, а по изласку, оне се морају вратити у нормалан живот и запослити што пре како би могле да издржавају своју породицу.

Проблематика постојања само једне заводске установе за жене доводи до тога да се осуђенице осећају још више изоловано и одвојено од своје породице и деце. Иако се налазе на извршењу кривичне санкције ограничења слободе оне ипак бивају ускраћене за много више од само слободе кретања - немају могућности да виђају своју децу онолико колико би то било потребно и њима и њиховој деци, немају могућности да обезбеде чешће посете из економских разлога. Још једна негативна последица географске удаљености места издржавања казне затвора од места пребивалишта осуђенице огледа се у могућим тешкоћама приликом њене касније реинтеграције у друштво. Наиме, осуђенице које казну затвора издржавају у трајању од више година, далеко од свог породичног дома и средине из које потичу, по изласку из затвора могу се суочити са додатним изазовима у процесу поновног укључивања у заједницу. Повратак на слободу не подразумева искључиво прилагођавање животу изван институционалног окружења, већ и поновно успостављање односа са породицом, пријатељима и локалном заједницом, као и суочавање са променама које су се у међувремену догодиле у њиховом окружењу. У том смислу, средина у коју се осуђеница враћа може јој бити позната у погледу претходних животних искустава, али истовремено представљати измењено окружење на које је потребно поново се привикавати.

Пример добре праксе, што се тиче распоређивања осуђеница у заводе, јесте затвор у Белгији. Наиме, у Белгији постоје 9 затвора у склопу којих постоје мушка али и одвојена женска одељења. Женска одељења специјално су направљена да удовоље потребама жена па тако свако одељење има и део за мајке са децом. Дакле, иако Белгија нема јединствен заводски систем дизајниран специфично за жене, он има одвојена одељења за жене у сколу

заводских установа. На тај начин, женама је омогућено да заиста буду распоређене у завод који се налази близу њиховог дома и породице.

Даље, као што је већ наведено, Заштитник грађана је приликом посете Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу упутио препоруку да се упосли већи број службеница у служби за третман, што, иако је завод поступио по тој препоруци, број службеница и даље није обезбеђен у довољној мери наспрам броја осуђеница. Као што је већ указано, једна васпитачица ради са групом од 30-50 осуђеница. На жалост, на тај начин осуђеницама се не може обезбедити и пружити квалитетан рад са њима, управо због броја осуђеница на једну васпитачицу. Исто важи и за друге службенице – социјалног радника, социјалног педагога, па чак и на лекара психијатрије и психологије. Превелики број осуђеница у односу на број лица који треба радити са њима на њиховој ресоцијализацији, радног оспособљавања или лечења претходних траума или психичких и психолошких проблема, доводи до тога да им се не пружа адекватна пажња и помоћ.

У овом делу се прожима последица постојања само једног завода у држави. Наиме, поставља се питање доступности стручног кадра неопходног за спровођење пенолошког третмана. С тим у вези, потреба за радним ангажовањем одговарајућег стручног кадра централизује се у Пожаревцу, а исти броји свега 70 хиљада становника.[70]Поред наведеног, запослени у Служби за третман морају поседовати одговарајуће образовање из области друштвено-хуманистичих наука, као што су психологија, социологија и педагогија. Међутим, могућности за ангажовањем таквог кадра на локалном нивоу су ограничене, посебно из разлога што у Пожаревцу не постоје високошколске установе са смеровима из области психологије, социологије и педагогије. Као што је претходно наведено, уколико би се децентрализовало извршење казне за жене и формирала посебна одељења за жене у оквиру завода за мушкарсе, такав модел би могао да прошири круг потенцијалних кандидата за запослење и допринело би се бољој кадровској попуњености служби које непосредно учествују у третману осуђеница, док би се истовремено и смањио број осуђеница са којима би службенице у Служби за третман непосредно радиле, што би могло да омогући

[70]https://sr.wikipedia.org/srec/%D0%9F%D0%BE%D0%B6%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D1%86, преузето дана 08.10.2026. године

посвећивање више времена свакој осуђеници појединачно и квалитетније спровођење индивуализованог програма третмана.

Сврха извршења казне затвора не одгледа се само у пружању пеналне помоћи и у ресоцијализацији осуђенице током боравка у заводу, већ и у пружању адекватне постпеналне помоћи. Међутим, ЗИКС прописује свега 5 члана којима се непосредно и посредно уређује питање постпеналне помоћи. Наиме, постпенална помоћ према позитивноправним прописима огледа се у вези сношења трошкова лечења тешко болесног лица, обезбеђењу рубља, одеће и обуће, предаје ствари и уштеђеног новца, као и у вези сношења трошкова превоза осуђеног до места пребивалишта, односно боравишта, а такође је завод дужан да пре отпуштања осуђеног са извршења казне затвора, у оквиру програма поступања, утврди програм припреме за отпуст и помоћи након отпуштања.[71]

Такође, имајући у виду да у пружању постпеналне помоћи учествује и месно надлежан Центар за социјални рад, те, у зависности од Центра који је месно надлежан за отпуштеног осуђеника, разликују се и постпенални третмани. Тако, Центар за социјални рад „Свети Сава“ у Нишу пружа постпеналну помоћ у виду једнократне новчане помоћи, а у одређеним случајевима пружена је могућност исхране у народним кухињама. [72]Поред наведеног, Центар за социјални рад у Нишу пружа подршку и у издавању и регулисању личних докумената, подршку у запошљавању, а пружа и стручну саветодавну подршку за социјалну реинтеграцију и прилагођавање на живот на слободи.

Чињеница да постпенални третман није у довољној мери нормативно разрађен може довести до неуједначене доступности и обима подршке коју осуђена лица остварују након издржане казне затвора. Будући да значајан део активности у области постпеналне помоћи зависи од могућности, ресурса и начина рада појединачних центара за социјални рад, лица која се враћају у различите локалне заједнице могу имати неједнаке могућности приступа услугама подршке. На тај начин, обим и врста доступне помоћи могу зависити не само од индивидуалних потреба лица већ и од територије на којој оно има пребивалиште, као и од материјалних и организационих капацитета надлежних институција. Стога је неопходно

[71] Op. Cit., Димовски Д., Постпенална помоћ као облик третмана, Кривично законодавство, Зборник радова, Приједор 2015, стр. 165
[72] Ibid

тежити успостављању јаснијег и уједначенијег нормативног и институционалног оквира постпеналне помоћи, који би обезбедио минимални ниво подршке доступан свим лицима након издржане казне затвора, независно од њиховог места пребивалишта. При томе, уједначеност система не би требало да подразумева примену истоветних мера према свим лицима, већ обезбеђивање једнаке доступности помоћи уз њено прилагођавање индивидуалним потребама.

XII САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ

У нашем систему извршења кривичних санкција, нису предвиђени случајеви када се осуђеница бори са неплодношћу или када јој, услед дужине трајања изречене казне, прети опасност да ће постати неплодна. Као што је претходно наведено у раду, сврха санкционисања изрицањем казне затвора јесте ограничавање слободе кретања, што даље подразумева да лице коме је изречена казна затвора ужива сва друга права – као што је право на породицу које је загарантовано Уставом Републике Србије[73]. Опште правило је да затвореници не смеју бити изложени тешкоћама или ограничењима осим оних која нужно произилазе из лишења слободе. Међутим, из разлога што постоји нормативна празнина у погледу права на лечење неплодности непосредно пре и током издржавања казне затвора, појединим осуђеницама може бити ускраћено право да слободно одлучују о оснивању породице.

Наиме, према важећим прописима Републике Србије, лицима која испуњавају законом прописане услове за лечење неплодности омогућено је остваривање права на поступке биомедицински потпомогнуте оплодње (у даљем тексту: „вантелесна оплодња“) на терет средстава обавезног здравственог осигурања, а који поступак је регулисан Законом о биомедицински потпомогнутој оплодњи. Наведени услови су да је жена пунолетна и да је пословно способна, као и да је, уколико нема партнера, способна да врши родитељску дужност и у таквом је психосоцијалном стању на основу кога се оправдано може очекивати да ће бити способна да обавља родитељске дужности, сходно члану 25. горе наведеног

[73] Чл. 63, Устава Републике Србије („Сл. Гласник РС“, бр. 98/2006 и 115/2021)

закона. Такође, прописана је могућност чувања – односно замрзавања јајних ћелија лицима којима, према сазнањима медицинске науке, прети опасност да ће постати неплодни. [74]

Међутим, питање права на вантелесну оплодњу или замрзавања јајних ћелија за жене које се тек требају упутити на извршење казне затвора или које су већ упућене, представља специфичан спој породичног права, казнено-извршног права и основних људских права, а које, као такво, није уређено важећим прописима Републике Србије. Пре свега, битно је указати на чињеницу да из законских прописа несумњиво произилази да се осуђеници, технички, може омогућити приступ вантелесној оплодњи или замрзавању јајних ћелија и то из следећих разлога:

- Закон о извршењу кривичних санкција прописује да осуђеница ужива право на здравствену заштиту и право да се упути у одговарајућу здравствену установу уколико завод не може пружити одговарајућу здравтвену заштиту (чл. 113), као и да има право на обављање специјалистичког прегледа (чл. 117);
- Наведени закон предвиђа и право на годишњи одмор осуђеника сходно закону који уређује права из радног односа
- Закон такође предвиђа могућност да управник завода одобри погодности осуђеном лицу које посебно добро влада и залаже и остварује напредак у програму поступања, а које подразумевају, између осталог, слободан излазак у град, посету породици и сродницима викендима и празницима, наградно одсуство из завода до седам дана у току године, коришћење годишњег одмора изван завода, а управник завода може одобрити и ванредни излазак или одсуство из завода до седам дана[75]. Ове погодности и начин њиховог коришћења регулисани су и Правилником о кућном реду у казнено-поправним заводима и окружним заводима.

Дакле, несумљиво је да постоје сви услови да се осуђеници омогући да се подвргне процесу вантелесне оплодње. Не узимајући у обзир године осуђеница, дужину изречене казне, здравствене проблеме (неплодност) пре упућивања у казнено-поправни завод,

[74] Чл. 50, Закона о биомедицински потпомогнутој оплодњи („Сл. Гласник РС“ бр. 40/2017 и 113/2017 – др. Закон)
[75] Чл. 129. Закона о извршењу кривичних санкција („Сл. Гласник РС“ бр. 55/2014 и 35/2019)

законодавац је у овом делу потпуно занемарио права осуђеница на слободно одлучивање о рађању.

Иако је само питање омогућавања женама лишеним слободе да се остваре као мајке спорно, и као што је указано, нерегулисано у нашој земљи, постоје многе земље које су ово питање правно регулисале и дале позитиван одговор на пружање оваквих могућности осуђеницима. Наиме, Ирска је 2023. године најавила могућност приступа поступцима лечења неплодности који се финансирају из јавних средстава, укључујући вантелесну оплодњу (IVF) и интраутерину инсеминацију (IUI), за осуђена лица која испуњавају прописане услове, без обзира на то да ли је реч о мушкарцима или женама[76], док је Аустралија омогућила да осуђеница, којој је изречена казна затвора у трајању од 10 године, по чијем протеку ће осуђеница имати 41 годину, замрзне своје јајне ћелије.[77]

Питање омогућавања приступа поступцима биомедицински потпомогнуте оплодње - вантелесна оплодња и криопрезервација јајних ћелија, представља релативно ново и недовољно нормативно разрађено питање у контексту извршења казне затвора. Ипак, са напретком медицине и све широм доступношћу ових поступака, јавља се потреба за преиспитивањем положаја осуђених жена у погледу остваривања репродуктивних права током лишења слободе. Посебан значај има питање да ли и под којим условима жене на издржавању казне затвора могу приступити поступцима вантелесне оплодње или предузети мере очувања плодности, као и на који начин ускладити остваривање ових права са ограничењима која произлазе из извршења кривичне санкције.

С тим у вези, постоји потреба за јаснијим нормативним уређењем ове области, којим би се прецизно дефинисали услови, поступак и обим остваривања репродуктивних права осуђених жена. Приликом уређивања овог питања неопходно је успоставити равнотежу између права на поштовање приватног и породичног живота, репродуктивне аутономије и легитимних ограничења која произлазе из лишења слободе. Посебно је важно утврдити да ли осуђенице могу остваривати право на планирање породице током издржавања казне затвора, под којим условима би им се омогућио приступ наведеним медицинским

[76] Преузето са: https://www.prison-insider.com/en/articles/article-6412ef927661f, дана 12.10.2026. године
[77] Преузето са: https://www.theguardian.com/australia-news/2026/oct/14/rachel-smith-will-turn-39-in-prison-the-high-court-says-she-could-freeze-her-eggs-from-behind-bars, дана 12.10.2026. године

поступцима и у којој мери би трајање казне и услови њеног извршења могли бити релевантни за доношење одлуке. Лишење слободе само по себи отвара питање начина остваривања репродуктивних права, али захтева посебно правно образложење уколико би се из њега изводио закључак о потпуном искључењу тих права. Стога је неопходно да законодавац ову материју изричито уреди, уместо да приступ осуђеница репродуктивним здравственим услугама остане препуштен непостојању јасних правила.

ЗАКЉУЧАК

Женски криминалитет представља сложен и специфичан облик криминалитета који се по својим карактеристикама, узроцима и облицима испољавања разликује од мушког криминалитета. Иако жене учествују у укупном криминалитету у мањем проценту у односу на мушкарце, савремена криминолошка истраживања указују на постепене промене у структури и обиму женског криминалитета. Друштвене промене, економска несигурност, сиромаштво, породично насиље, зависности и различити облици социјалне маргинализације значајно утичу на појаву криминалног понашања код жена.

Иако су жене одувек учествовале у вршењу различитих кривичних дела, дуго времена није постојало довољно интересовања да се женско преступништво проучава као посебна област криминолошких истраживања. Већина раних теорија и емпиријских истраживања заснивала се превасходно на мушкој популацији, а добијени резултати и закључци често су некритички примењивани и на жене. Иако су се теоријски приступи током времена развијали и унапређивали, истраживања женског преступништва и даље су мање заступљена у односу на истраживања мушког криминалитета. Из наведених разлога, ни систем извршења кривичних санкција какав се данас примењује у Републици Србији није уређен специјално према потребама и положају жена осуђеница.

Правни оквир регулисања извршења казне затвора за жене уређен је на општи начин Законом о извршењу кривичних санкција и њиме нису обухваћени сви аспекти извршења казне затвора осуђеница. Постоје директне супротности са Багнкочким правилима која служе као смернице за поступање и положај осуђеница и деце у пенитенцијатном систему, а затим постоје и нормативне празнине и недовољна родна специфичност законодавних одредаба. Наведене околности указују на потребу за даљим унапређивањем законодавног окрвира, нарочито у погледу специфичних потреба осуђеница и потпунијег усаглашаваања са стандардима утврђеним Банкочким правилима.

Аспект мајчинства у пенитенцијарном систему није у довољној мери нормативно уређено. Као што је наведено, више од половине осуђеница у Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу су мајке, што указује на значај сагледавања специфичних потреба ове категорије осуђеница. Ипак, последице извршења казне затвора по остваривање мајчинске улоге, очување односа између мајке и детета и психофизички развој детета нису у довољној

мери обухваћене посебним нормативним решењима. Недовољно препознавање ових питања може довести до тога да се специфичне потребе мајки и њихове деце не разматрају на адекватан начин приликом извршења казне затвора. Стога је неопходно посветити већу пажњу развоју правног и институционалног оквира који би омогућио свеобухватнију заштиту права осуђених мајки и њихове деце, уз доследно поштовање начела најбољег интереса детета.

Иако Казнено-поправни завод за жене у Пожаревцу последњих пар година реконструише и реновира завод и павиљоне у којима су осуђенице смештене, питање услова и начина извршења казне затвора остаје од посебног значаја. Наиме, упркос наведеним инфраструктурним унапређењима, према доступним запажањима, услови извршења казне у пракси и даље показују одлике затвореног типа установе, иако је овај завод законом одређен као установа полуотвореног типа. Наведена околност отвара питање усклађености фактичког режима извршења казне са нормативно утврђеним статусом завода, као и утицаја таквог режима на положај осуђеница, могућности остваривања погодности и одржавање породичних односа. Стога је, поред унапређења материјалних услова смештаја, неопходно посветити пажњу и томе да се организација живота и поступање према осуђеницама спроводе у складу са законом утврђеним карактеристикама установе.

Положај деце у пенитенцијарном систему, како оне које долазе у посету тако и оне који бораве у заводу са својом мајком, сходно позитивноправним одредбама закона уређен је на сличан начин као и према старијим одредбама. Чињеница од посебног значаја јесте да су тек 2021. године, поступајући по препоруци НПМ, питања у вези са претресом и прегледом деце усклађена са Бангкочким правилима. Наведена околност указује на потребу за континуираним преиспитивањем постојећих законских решења и њихове примене у пракси, како би се обезбедило да поступање према деци у затворском окружењу буде у потпуности усклађено са начелом најбољег интереса детета, уз поштовање његовог достојанства, приватности и права на породичне односе.

Даље, ресоцијализација осуђеница, посебно оних које су мајке, има за циљ да оспособи осуђеницу за поновно укључивање у друштво, прихватање друштвено прихватљивих образаца понашања и живот без вршења кривичних дела. Међутим, битан аспект ресоцијализације осуђеница мајки је и да се осигура очување родитељске улога

мајке, да се одрже породични односи и осуђеница припреми за поновно успостављање заједничког живота са децом након издржане казне затвора. Са друге стране, иако су осуђеницама на располагању разни третмани, програми, обуке и слободне активности, остаје спорно питање квалитета индивидуалног рада Службе за третман са осуђеницом, имајући у виду недовољан број запослених у тој служби.

Од великог значаја је и обезбеђивање адекватне постпеналне помоћи. У раду је истакнуто да постпенална помоћ није у довољној мери нормативно уређена, као и да су већина питања и поступци препуштени центрима за социјални рад да самостално уреде. Такво поступање доводи до неједнаких могућности и прилика у склопу постпеналне помоћи, те је потребно детаљно нормативно одредити а потом и ускладити постпеналну помоћ како би се свим осуђеницама обезбедили исти услови и пружила једнака могућност за адекватном реинтеграцијом у друштво.

Следеће, једно од питања које ће се несумњиво наметнути протеком времена биће регулисање биомедицински потпомогнуте оплодње осуђеница које имају проблеме са неплодношћу. У том смислу, важно је да законодавац прати друштвене промене и правовремено донесе одговарајућа нормативна решења.

Коначно, несумњиво је да је положај мајки у пенитенцијарном систему посебно тежак и да се према њима треба поступати са повећаном пажњом, емпатијом и подршком, тако је битно указати на детаљно и адекватно поступање Националног механизма за превенцију тортуре приликом испитивања усклађености примене Правила из Бангкока, али и на напоре самог завода, у складу са материјалним и техничким могућностима, да положај осуђеница заисте подигне на једнак ниво са водећим земљама.

Из свега наведеног, неспорно је да систем извршења казне затвора и пенитенцијарна установа за жене у Србији захтева реформу. Ипак, неопходно је препознати и напоре који се улажу у унапређење услова извршења казне затвора, као и постепено усаглашавање националног система са међународним стандардима. Стога будући развој пенитенцијарног система треба да се усмери ка доследној примени постојећих прописа, отклањању нормативних празнина и успостављању хуманијег и индивидуализованог приступа који ће,

уз остваривање сврхе кажњавања, обезбедити поштовање достојанства и права осуђеница, као и заштиту најбољег интереса њихове деце.

ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

1. Heidensohn F., *Women and Crime*, London, 1985, Macmillan Press
2. Константиновић Вилић С., *Феминистичка криминологија, теоријски оквир о родним обележјима криминалитета*, прегледни научни чланак, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 65
3. Lombroso C., Ferrero G., *Des Weib als Verbrecherin und Prostituirte*, Hamburg, 1894
4. Константиновић Вилић С., *Разна теоријска схватања о криминалитету жена*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 24
5. О. Павичевић, *Криминализација маргинализованих жена* – прегледни научни рад, Зборник ИКСИ Вол. XXXIX, стр. 57-70
6. Chesney-Lind, Meda: Feminist Model of Female Delinquency, in: Encyclopedia of Criminological Theory, 2010, pp. 3-11
7. Мршевић З.,Симовић-Хибер И., *Криминалитет жена – потреба стварања новог криминолошког прилаза* - изворни научни рад, Годишњак факултета безбедности, стр. 215-231
8. Павловић М., *Трудноћа и материнство у затворским условима* – истражни научни рад, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2007, стр. 501-511
9. Белушић И., *Криминалитет жена* – студентски рад, Криминологија и социјална интеграција, ВОЛ 11., стр. 165-176
10. Петровић В., Богетић Д., *Процена ризика рецидивизма осуђених жена* - прегледни научни рад, Жене у модерном друштву: изазови и могућности, стр. 74-85
11. Др Стевановић И., Др. Ћопић С., Др. Вујичић Н., (2025), *Жене у затвору у Србији: Међународни стандарди, национално законодавство и квалитет живота*, Збордник ИКСИ
12. Daly K., *Gender and varieties of white-collar crime,* Criminology volume 27, n. 4, 1989, pp 790.
13. Илић Антанасијевић А., *Чедоморство*, Зборник радова студената докторских студија права, 2016, стр. 131-141
14. Др Стевановић И., *Међународни стандарди и национални правни оквир од значаја за унапређење социјалне климе у затворима у Србији* - Оригинални научни рад, LXIV Саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу
15. Проф. Др Кошевалиска О., Проф. др Нанев Л. и др Максимова Е., *Упоредни преглед пенитенцијарних установа за жене – затворенице у земљама бивше Југославије*, Правни факултет, Гоце Делчев Универзитета, Штип, Република Македонија, септембар 2019. године, стр 441-464
16. Станковић А., *Утамничење жена кроз историју,* Оригинални научни рад, Пешчаник, 2020 стр. 285-297
17. Костић М., Илић И., *Жене осуђенице – о криминолошком дискурсу и пенолошком третману*, Правна ријеч, часопис за правну теорију и праксу, 2015, стр. 325-344
18. Baldwin L., *Mothers in Prison*, Criminal Law & Justice Weekly, Vol.181, 2017, pp 45-47
19. Ђорђевић В., Хрнчић Ј., *Проблеми деце родитеља у затвору и њихова позиција у систему социјалне заштите*, Темида: билтен Групе за женска права, бр. 3, 2023, стр. 365-387
20. Димовски Д., *Постпенална помоћ као облик третмана*, Кривично законодавство, Зборник радова, Приједор 2015, стр. 155-174

21. Заштитник људских права и слобода Црне Горе, НПМ, Извештај о обиласку Затвора за жене у Управи за извршење кривичних санкција, 2024. година
22. Извештај о посети Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, Праћење примене Правила из Бангкока, Заштитник грађана, 2021
23. Заштитник грађана, *Организовање националног механизма за превенцију тортуре (НПМ) у Србији*
24. Извештај за 2022. годину, Заштитник грађана, 2023

Интернет извори:

1. Републички завода за статистику Србије; преузето 11.06.2026: https://publikacije.stat.gov.rs/G2025/Pdf/G20255725.pdf
2. Gender and Crime; preuzeto 13.06.2026: https://www.uniwriter.ai/criminology/gender-and-crime-exploring-the-role-of-labelling-theory/
3. Батрићевић А., Кратки осврт на историју затворских система, PrisonLIFE https://prisonlife.rs/kratki-osvrt-na-istoriju-zatvorskih-sistema/
4. https://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/
5. https://www.euzatebe.rs/rs/projekti/eu-za-kazneno-popravni-zavod-za-zene-u-pozarevcu
6. https://mpravde.gov.rs/vesti/u-kpz-za-zene-79-osudjenica-obuceno-za-pokretanje-posla-nakon-isteka-kazne
7. https://sr.wikipedia.org/srec/%D0%9F%D0%BE%D0%B6%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D1%86
8. https://www.prison-insider.com/en/articles/article-6412ef927661f
9. https://www.theguardian.com/australia-news/2026/oct/14/rachel-smith-will-turn-39-in-prison-the-high-court-says-she-could-freeze-her-eggs-from-behind-bars
10. https://spartareconsidered.blogspot.com/2011/11/infanticide-in-sparta-and-athens.html

ПОПИС ОСТАЛЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ГРАЂЕ

1. Кривични законик РС („Сл. Гласник РС“ бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019, 94/2024 і 63/2026)
2. Душановог законик, 1349
3. Устав Републике Србије („Сл. Гласник РС“, бр. 98/2006 и 115/2021)
4. Закона о биомедицински потпомогнутој оплодњи („Сл. Гласник РС“ бр. 40/2017 и 113/2017 – др. Закон)
5. Закона о извршењу кривичних санкција („Сл. Гласник РС“ бр. 55/2014 и 35/2019)
6. Препорука Rec(2006)2 Комитета министара државама чланица у вези са европским затворским правилима
7. Стандардна минимална правила Уједињених народа за поступање са затвореницима – „Нелсон Мендела правила“
8. Стандардна минимална правила Уједињених нација за мере алтернативне институционалном третману – „Токијска правила“, 1990

9. Правила уједињених нација о поступању према женама затвореницама и алтернативним мерама за жене учиниоце кривичних дела – „Банкочка правила“, 2010
10. Правилника о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица (Сл. Гласник РС, бр. 66/2015)
11. Правилника о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора (Сл. Гласник 110/2014 и 79/2016)
12. Закон о извршењу казни затвора, новчане казне и мјера безбједности („Сл. лист Црне Горе“ бр. 036/15)
13. Извештаја о посети Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, Праћење примене Правила из Бангкока, Заштитник грађана, 2021
14. Препорука CM/Rec (2018)5 деца чији су родитељи у затвору

САЖЕТАК

Мајчинство у пенитенцијарном систему представља сложено правно, пенолошко и социјално питање које захтева посебно разматрање положаја жена на издржавању казне затвора, као и заштите права и интереса њихове деце. Ова област обухвата више правних дисциплина, пре свега породично право, кривично-извршно право и право детета, чија се начела и циљеви морају посматрати у међусобној повезаности. Специфичност положаја осуђених мајки огледа се у томе што последице лишења слободе не погађају искључиво њих, већ могу значајно утицати и на њихову децу. Деца осуђених мајки често се суочавају са одвајањем од мајке, отежаним одржавањем породичних односа и променама у породичном окружењу, иако нису одговорна за кривично дело које је њихова мајка учинила. Стога се посебан значај придаје спречавању негативних последица лишења слободе на развој детета и очувању породичних веза, уз доследно поштовање најбољег интереса детета.

Предмет овог рада јесте анализа нормативног уређења мајчинства у условима извршења казне затвора, са циљем да се утврде специфичности положаја осуђених мајки, сагледају механизми правне заштите и укаже на изазове у примени постојећих решења.

Циљ рада је да се анализира положај осуђених жена, укаже на специфичности њиховог положаја у систему извршења кривичних санкција и испита степен нормативне уређености и заштите права мајки и деце током издржавања казне затвора. Посебна пажња посвећена је феноменологији женског криминалитета, нормативном уређењу положаја осуђеница, значају Бангкочких правила, праву мајке и детета на одржавање породичних односа, као и проблемима са којима се пенитенцијарни систем суочава у пракси.

У раду је примењен нормативно-правни метод, уз анализу релевантних правних прописа и међународних стандарда, као и дескриптивни метод ради сагледавања специфичности положаја осуђених мајки и изазова у остваривању њихових права. Анализа указује на значај родно осетљивог приступа у извршењу казне затвора, потребу за посебним нормативним уређењем и неопходност унапређења услова за очување породичних веза. Посебно се истиче значај ресоцијализације и постпеналне помоћи у поновном

успостављању породичних односа и успешном укључивању осуђених мајки у друштвену заједницу након издржане казне.

Анализа указује на значај доследне примене нормативних гаранција и потребу за унапређењем институционалних механизама заштите мајчинства у пенитенцијарном систему. Посебно се истиче да формално признавање права није довољно уколико нису обезбеђени услови за њихово стварно остваривање. Закључује се да делотворна заштита мајчинства захтева родно осетљив приступ извршењу казне затвора, усклађивање нормативног и институционалног оквира са специфичним потребама осуђених жена, као и очување права и најбољег интереса детета.

Кључне речи: мајчинство, пенитенцијарни систем, извршење казне затвора, права детета, примена Бангкочких правила

SUMMARY

MOTHERHOOD IN PENITENTIARY SYSTEM: LEGAL AND PENOLOGICAL ASPECTS OF THE EXECUTION OF PRISON SENTENCES

Motherhood in the penitentiary system represents a complex legal, penological, and social issue that requires particular consideration of the position of women serving prison sentences, as well as the protection of the rights and interests of their children. This area encompasses several branches of law, primarily family law, criminal enforcement law, and children's rights, whose principles and objectives must be considered in their interrelationship. The specific nature of the position of convicted mothers is reflected in the fact that the consequences of deprivation of liberty do not affect them exclusively but may also have a significant impact on their children. Children of convicted mothers often face separation from their mothers, difficulties in maintaining family relationships, and changes in their family environment, despite not being responsible for the criminal offence committed by their mothers. Therefore, particular importance is attached to preventing the adverse effects of deprivation of liberty on child development and preserving family ties, while consistently respecting the best interests of the child.

The subject of this paper is an analysis of the legal framework governing motherhood in the context of the execution of prison sentences, with the aim of identifying the specific characteristics of the position of convicted mothers, examining legal protection mechanisms, and highlighting the challenges arising in the implementation of existing solutions.

The aim of the paper is to analyse the position of convicted women, highlight the specific characteristics of their position within the criminal sanctions enforcement system, and examine the extent to which the rights of mothers and children are regulated and protected during the serving of prison sentences. Particular attention is devoted to the phenomenology of female criminality, the legal regulation of the position of female prisoners, the significance of the Bangkok Rules, the right of mothers and children to maintain family relationships, and the problems encountered by the penitentiary system in practice.

The paper employs the normative-legal method, involving an analysis of relevant legal provisions and international standards, as well as the descriptive method, in order to examine the specific characteristics of the position of convicted mothers and the challenges they face in

exercising their rights. The analysis highlights the importance of a gender-sensitive approach to the execution of prison sentences, the need for specific legal regulation, and the necessity of improving conditions for maintaining family ties. Particular emphasis is placed on the importance of resocialisation and post-penal assistance in re-establishing family relationships and facilitating the successful reintegration of convicted mothers into society after serving their sentences.

The analysis highlights the importance of consistently implementing legal safeguards and improving institutional mechanisms for the protection of motherhood within the penitentiary system. It particularly emphasises that the formal recognition of rights is insufficient unless the conditions necessary for their effective exercise are ensured. It is concluded that the effective protection of motherhood requires a gender-sensitive approach to the execution of prison sentences, the alignment of the legal and institutional framework with the specific needs of women deprived of their liberty, and the protection of the rights and best interests of the child.

Keywords: motherhood, penitentiary system, execution of prison sentences, children's rights, implementation of the Bangkok Rules.

БИОГРАФИЈА

Катарина Бошковић рођена је 30.07.1997. године у Нишу. Завршила је основну школу „Душан Радовић“ 2012. године, а потом и гимназију „9. мај“ 2016. године.

Правни факултет у Нишу уписала је 2016. године а диплому правника стекла је 2024. године на Високој школи за пословно економију и предузетништво у Нишу. Након дипломирања уписала се у именик адвокатских приправника Адвокатске коморе у Нишу, где је започела свој професионални развој у области права. Своју будућу професионалну каријеру планира да настави у адвокатури.

Мастер академске студије на Правном факултету Универзитета у Нишу, на општем смеру, у оквиру уже кривичноправне научне области, уписала је школске 2024/2025. године, са циљем даљег академског усавршавања и продубљивања знања из кривичноправне области.

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА

Име и презиме аутора мастер рада: **Катарина Бошковић**

Наслов мастер рада: **„Мајчинство у пенитенцијарном систему: правни и пенолошки аспект извшења казне затвора“**

Ментор: **Проф. др Дарко Димовски**

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____. године

Потпис аутора

_____

Катарина Бошковић

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом: **„Мајчинство у пенитенцијарном систему: правни и пенолошки аспект извршења казне затвора“** пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- Резултат сопственог истраживачког рада;
- Да је овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- Да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: **Катарина Бошковић**

У Нишу, _____. године

Потпис аутора

_____

Катарина Бошковић